

Omsorg for ettåringer i barnehage

En studie av sammenhenger mellom strukturelle forhold og omsorgskvalitet

Helga Norheim

2014

Høgskolen i Oslo og Akershus

Fakultet for lærerutdanning og internasjonale studier

Master i barnehagepedagogikk

FORORD

Etter et lærerikt år er masteroppgaven ferdigstilt. I løpet av prosessen er det mange som har bidratt og som skal takkes. Jeg vil starte med å rette en stor takk til mine veiledere: Lars Gulbrandsen, Ellen Os og Nina Winger. Lars – du har vært en stødig støttespiller igjennom hele prosessen, og har bidratt med verdifull kompetanse og nyttige innspill. Tusen takk. Ellen – din oversikt over forskningslitteratur på feltet er unik. Takk for ditt engasjement og din veiledning i oppstarten av prosjektet. Nina – dine gode ord og din enorme kompetanse knyttet til omsorg og de yngste barna, har vært av stor betydning for mitt arbeid med oppgaven. Tusen takk.

En stor takk rettes til Erik Eliassen. Fra masterprosjektets spede begynnelse og helt til slutt, har du bidratt med faglige og kritiske innspill, så vel som støtte og oppmuntring. Dine ideer og kunnskaper har vært uvurderlige for oppgaven. Tusen hjertelig takk.

Takk til Eva Mila Lindhardt, for at du tok deg tid til å lese igjennom oppgaven. Du ser orden midt i kaoset. Min mor, Astrid Berge Norheim, må takkes for alltid å ha tro på at jeg kan lære nye ting. Stine Wallestad - takk for uformelle veiledningssamtaler og støtte.

Takk til mastermiljøet på Høgskolen i Oslo og Akershus, som har bidratt til å gjøre dette til to fine, så vel som lærerike år. Kollokviegruppen med Kristin Bergseth, Siri Solberg, Vibeke Larsen og Camilla Aanstad, fortjener en særlig takk. Sammen har vi delt faglig engasjement og herlige lunsjer.

Takk til forskningsprosjektet Blikk for barn, ved Høgskolen i Oslo og Akershus, som har inkludert oss studenter i et spennende fagforum.

Gode venner og familie må takkes for støtte og tålmodighet igjennom prosessen.

Helt til slutt vil jeg rette en stor takk til velvillig innstilte styrere som har åpnet sine barnehager for observasjon og hver enkelt av de 68 barnehageansatte som har latt seg observere til denne studien. Deres bidrag har vært avgjørende for oppgaven.

Helga Norheim

SUMMARY

Three structural factors have been identified by previous research as particularly important for caregiving interactions between toddlers and caregivers in early childhood education centers (ECEC); group size, child:adult ratios, and caregivers' educational background. Studies examining the relationships between structural factors and caregiving interactions between caregivers and one year-olds in Norwegian ECEC, have currently not been conducted. Generalization of results from studies conducted in other countries is problematic, as there are huge differences in quality, content and mandate, across the countries.

The purpose of this thesis is to investigate the relationships between caregivers' caregiving behavior towards one year-olds and structural conditions in the ECECs. A total of 68 caregivers were observed interacting with one year-olds in 20 different ECEC's in Oslo. Caregivers' caregiving behavior was recorded using an observation tool and information about the selected structural factors was collected during the center visits. Statistical analyses were conducted to answer the thesis' research questions.

The results indicate that small group sizes are associated with higher quality care provided for toddlers by the caregivers in the ECEC. This finding corresponds with the trend in international research on the subject. The material further suggests a slight trend towards higher quality care provided when child:adult ratios were lower. The results of this study suggest a weaker relationship than is the tendency in previous international research on the subject, but the ratios observed in this study are also generally lower than the ratios that have been observed in most other studies. In this study no statistically significant association between caregivers' educational background and quality of care provided were found. The tendency of the material shows that there is a somewhat greater variety in caregiving provided by the untrained staff than the trained staff. Kindergarten teachers were on average assessed higher than the untrained staff, while it was the staff with lower degrees for working in ECEC who have the highest average rating in the material. This result is only partially surprising, as former international research also shows varying degrees of correlation between caregiver's educational background and caregiving behavior towards the toddlers. There are several different causes making correlations between staff's educational background and the quality of care provided for toddlers difficult to measure. Possible explanations for the lack of correlation between these variables are discussed in the thesis.

SAMMENDRAG

Tidligere internasjonal forskning har identifisert tre strukturelle forhold som særlig betydningsfulle for omsorgskvaliteten i samspill mellom små barn og omsorgsgivere i barnehagen; barnegruppestørrelse, forholdstall mellom barn og voksne, og personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn. Sammenhenger mellom omsorgskvalitet for ettåringene og strukturelle forhold i barnehagen, er ikke tidligere undersøkt i den norske barnehagekonteksten. Generalisering av resultater fra studier gjennomført i andre land er problematisk, da det er store ulikheter i barnehagenes kvalitet, innhold og mandat, på tvers av landene.

Formålet med denne masteroppgaven er å undersøke sammenhenger mellom barnehageansattes omsorgsfulle væremåte overfor ettåringer og strukturelle forhold i barnehagen. Totalt er 68 barnehageansatte observert i samspill med ettåringer, i 20 ulike barnehager i Oslo. Personalets omsorgsfulle væremåte er registrert ved bruk av et observasjonsverktøy, og opplysninger om oppgavens utvalgte strukturelle forhold er samlet inn under barnehagebesøkene. Statistiske analyser er gjennomført for å besvare oppgavens forskningsspørsmål.

Studiens resultater indikerer at barnegruppestørrelse er av betydning for omsorgskvaliteten i samspillet mellom ettåringer og omsorgsgivere i barnehagen. Små barnegrupper assosieres med høyere omsorgskvalitet. Dette funnet samsvarer med tendensen i internasjonal forskning på temaet. Materialet antyder videre en svak tendens til sammenheng mellom omsorgskvalitet og forholdstall mellom barn og voksne, der lave forholdstall assosieres med høyere omsorgskvalitet. Funnet antyder en svakere sammenheng enn det som er tendensen i tidligere internasjonal forskning på temaet, men forholdstallene som er observert i denne studien er også jevnt over lavere enn forholdstallene mellom barn og voksne som er observert i andre studier. Jeg finner i denne studien ingen statistisk signifikant sammenheng mellom personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn og omsorgskvaliteten. Tendensen i materialet viser imidlertid at det er noe større variasjon i omsorgsfulle væremåter blant de ufaglærte, enn hos det øvrige personalet. Barnehagelærerne vurderes i gjennomsnitt høyere enn de ufaglærte, mens det er fagarbeiderne som har den aller høyeste gjennomsnittsvurderingen i materialet. Tidligere internasjonal forskning finner i varierende grad sammenheng mellom personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn og omsorgskvalitet i samspillet med de yngste, og funnet er derfor kun delvis overraskende. Det er av flere ulike årsaker utfordrende å måle sammenhenger mellom omsorgskvalitet og personalets utdanningsbakgrunn, og mulige forklaringer på den manglende sammenhengen mellom disse variablene blir i oppgaven diskutert.

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	8
1.1 KVALITET I BARNEHAGEN	9
1.2 FORSKNINGSSPØRSMÅL	11
1.2.1 Ettåringenes omsorgsmiljø i fokus	11
1.2.2 Barnehageansatte som omsorgsgivere	12
1.3 OPPGAVENS OPPBYGGING	13
2. TIDLIGERE FORSKNING	14
2.1 NORSKE OG NORDISKE STUDIER	14
2.2 INTERNASJONALE STUDIER	16
2.2.1 Kvaliteter ved omsorgsgivers væremåte som assosieres med trivsel og utvikling for barnet.....	17
2.2.2 Omsorgskvalitet og strukturelle forhold.....	17
2.3 BEHOVET FOR EN NORSK STUDIE AV SAMMENHENGER MELLOM STRUKTURELLE FORHOLD OG OMSORGSKVALITET.....	19
3. OMSORG I BARNEHAGEN.....	20
3.1 BARNEHAGENS STYRINGSDOKUMENTER	20
3.1.1 Lov om barnehager	20
3.1.2 Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver	21
3.1.3 Stortingsmelding 24 Framtidens barnehage	21
3.1.4 Utkast til revidert rammeplan	22
3.1.5 Hovedtrekk i dokumentene	22
3.2 OMSORG – ETIKK OG TEORI	23
3.2.1 Omsorg som grunnholdning i møtet med den andre	23
3.2.2 Omsorgens uttrykk – kulturelt betinget.....	25
3.2.3 Omsorgsfulle væremåter overfor ettåringer i barnehage.....	25
3.3 OPPSUMMERING	27
4. METODE.....	29
4.1 STUDIENS DESIGN	29
4.1.1 Utarbeidelse av forskningsdesign	29
4.2 FREMGANGSMÅTE	30
4.2.1 Utvalg	30
4.2.2 Rekruttering.....	31
4.2.3 Frafall	32
4.2.4 Melding til NSD og innhenting av samtykker.....	33
4.2.5 Observasjonsverktøy	34
4.2.6 Pretest.....	41
4.2.7 Observatørrolle.....	42
4.2.8 Observasjonsprosedyre.....	43
4.3 VALIDITET OG RELIABILITET	45
4.3.1 Validitet	45
4.3.2 Reliabilitet.....	46
4.4 BEGRENSNINGER	49
4.4.1 Kausalitet	49
4.4.2 Generalisering av funn	49

4.5 ANALYSEMETODER	49
4.5.1 Systematisering av datamaterialet.....	49
4.5.2 Statistiske analyser.....	51
5. RESULTATER	53
5.1 BARNEGRUPPESTØRRELSE.....	53
5.2 FORHOLDSTALL MELLOM BARN OG VOKSNE	54
5.3 PERSONALETS BARNEHAGEFAGLIGE UTDANNINGSBAKGRUNN	55
6. DISKUSJON	60
6.1 BARNEGRUPPESTØRRELSE.....	60
6.1.1 Mulige forklaringer.....	60
6.1.2 Store barnegrupper – forenelig med målet om et kvalitativt likeverdig tilbud til alle barnehagebarn?.....	61
6.1.3 Organisatoriske implikasjoner.....	62
6.2 FORHOLDSTALL MELLOM BARN OG VOKSNE	63
6.2.1 Liten variasjon i materialet.....	64
6.3 BARNEHAGEFAGLIG UTDANNING.....	65
6.3.1 Barnehagelærerne.....	66
6.3.2 Fagarbeiderne.....	67
6.3.3 En omsorgsforordning som springer ut fra barnet?.....	68
6.3.4 Oppsummering.....	70
7. AVSLUTNING	71
7.1 STUDIENS BEGRENSNINGER OG FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING	72
LITTERATURLISTE.....	74
VEDLEGG 1.....	80
FORESPØRSEL OM MULIGHET FOR OBSERVASJON I ... BARNEHAGE	80
«Omsorg for ettåringer i barnehage».....	80
VEDLEGG 2.....	81
FORESPØRSEL OM DELTAKELSE I PROSJEKT I FORBINDELSE MED MASTEROPPGAVE	81
"Omsorg for ettåringer i barnehage"	81
SAMTYKKE TIL DELTAKELSE I STUDIEN.....	82
VEDLEGG 3.....	83
ORCE QUALITATIVE RATINGS (NICHD, EARLY CHILD CARE RESEARCH NETWORK, 1996, s. 281):	83

1. INNLEDNING

Det har de senere årene vært en kraftig økning i antall ettåringer som går i barnehage. I dag går i underkant av 70 % av alle norske ettåringer i barnehage (Statistisk sentralbyrå, 2014b), mens tilsvarende tall for 2002 var i overkant av 20 % (Utdanningsdirektoratet, 2013). Den norske barnehageforskningen har hatt problemer med å følge den raske utviklingen, og vi har fortsatt for lite kunnskap på en rekke områder knyttet til barnehagedeltakelse for de yngste barna (Bjørnstad & Pramling Samuelsson, 2012). Den høye andelen ettåringer som går i barnehage, skaper et behov for mer inngående kunnskap om faktorer som kan bidra til deres trivsel og utvikling. I media har debattene om barnehage for ettåringene rast, og det har vært hevdet at barnehage er skadelig for ettåringene (Borud, 2014; Lyngmo, 2013), så vel som det motsatte (Yttervik, Johansen & Aanstad, 2012). Internasjonale studier har imidlertid vist at det er barnehagens kvalitet, som er avgjørende for effektene av barnehagedeltakelse for de yngste (Bjørnstad & Pramling Samuelsson, 2012).

Barnehagekvalitet for ettåringene er nært knyttet til omsorg, og det er bred enighet om at omsorgsfulle voksne, som inngår i nære relasjoner med barna er avgjørende for ettåringenes trivsel, læring og utvikling i barnehagen (Dalli et al., 2011). Tre strukturelle forhold er i en rekke internasjonale studier identifisert som særlig betydningsfulle for omsorgskvalitet i barnehagen; (1) størrelsen på barnegruppene, (2) forholdstallet mellom barn og voksne og (3) personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn (De Schipper, Riksen-Walraven & Geurts, 2006; Vandell & Wolfe, 2000). Det foreligger foreløpig ingen forskningsbasert kunnskap om sammenhenger mellom strukturelle forhold i barnehagen og omsorgskvalitet for de yngste barna i norske barnehager (Bjørnstad & Pramling Samuelsson, 2012).

Det er imidlertid et behov for slik kunnskap, da barnehagenes strukturelle forhold er i stadig utvikling i takt med at andelen barn som går i barnehage øker. Størrelsene på barnegruppene i norske barnehager har de senere årene økt, også i barnegrupper der de yngste barna går (Meld. St. nr 24 (2012-2013), 2013). I overkant av 15 % av alle pedagogiske ledere mangler i dag godkjent barnehagelærerutdanning¹ (Statistisk sentralbyrå, 2014a) og i 2012 besluttet Oslo kommune å si opp tariffavtalen som har sikret tre voksne per ni barn under tre år (Skaar, 2013). Argumentasjonen fra

¹ I dag er profesjonsutdanningen for arbeid i barnehage barnehagelærerutdanningen. Flertallet av de som er observert i denne studien er utdannet førskolelærere, og termene førskolelærer og barnehagelærer vil derfor brukes om hverandre.

utdanningsbyråd Torger Ødegård var den gang, at det ikke nødvendigvis var noen sammenheng mellom antallet ansatte i barnehagen og kvaliteten (Bystyret Oslo Kommune, 2012). Etter reaksjoner fra foreldre og barnehageansatte, ble bemanningsnormen gjeninnført i Oslo kommune i 2014. Halvparten av byens barnehager er imidlertid private, og bemanningen i disse barnehagene reguleres kun av Barnehagelovens § 18, som slår fast at bemanningen må være «tilstrekkelig til at personalet kan drive en tilfredsstillende pedagogisk virksomhet» (Barnehageloven, 2013). Øie-utvalget, som i 2010 ble oppnevnt for å gjennomgå barnehageloven og gi råd om styring av barnehagesektoren for fremtiden, anbefalte i 2012 forholdstallet 3:1 for alle barn under tre år, og seks barn under tre år per førskolelærer (NOU 2012: 1, 2012). Dette ble sett på som nødvendig for å sikre alle barn i barnehage et kvalitativt likeverdig tilbud, men denne anbefalingen er foreløpig ikke fulgt opp.

1.1 Kvalitet i barnehagen

Kvalitet i barnehagen er sammensatt, og vil forstås ulikt utfra hvem som definerer og forstår begrepet (Ceglowski & Bacigalupa, 2002). Begrepene *prosesskvalitet*, *resultatkvalitet*, og *strukturell kvalitet* brukes gjerne for å betegne ulike deler av kvalitetsbegrepet. *Prosesskvalitet* betegner de relasjonelle prosessene, samhandlingen som foregår i en barnehagehverdag, både barn imellom, og mellom barn og voksne i barnehagen (Gulbrandsen & Eliassen, 2013). Prosesskvalitet handler om kvaliteten i relasjonene, da gode relasjoner er avgjørende for at det enkelte barn skal oppleve omsorg, trygghet, læring, lek og utvikling. *Resultatkvalitet* handler om i hvilken grad barnehagen lykkes med å gi barna god utvikling (Gulbrandsen & Eliassen, 2013). Barnehagen skal sikre barn læring og utvikling, slik at de er rustet for et livslangt læringsløp (Meld. St. nr 24 (2012-2013), 2013).

Prosesskvalitet og resultatkvalitet kan sies å ha to ulike kvalitetsfokus, men disse bør ikke ses løsrevet fra hverandre, de er begge avgjørende deler av barnehagens kvalitet. Barnehagen skal legge til rette for læring og utvikling for barnet, og den skal anerkjenne barndommens egenverdi og sørge for at barn trives her og nå (jf. Barnehageloven, 2005, § 1, Formål). Disse perspektivene; læring og utvikling som et grunnlag for resten av livet, og barnets trivsel her og nå, fremstilles ofte som om de er sprunget ut av dikotome oppfattelser av hva det vil si å være barn. Det pekes på barnet som *being* eller *becoming* (Uprichard, 2008). Uprichard (2008) argumenterer for at det er viktig å være i stand til å tenke begge tankene samtidig; barn vil befinne seg i en posisjon der de er både *beings* og *becomings*. De har behov for å bli sett, hørt og anerkjent i dag, samtidig som det er viktig at deres enorme potensiale for læring tas på alvor og gis stimuli. Resultatkvalitet er altså en viktig del av barnehagekvaliteten, men

må ses i sammenheng med prosesskvalitet, slik at vi ikke får et ensidig fremtidsrettet fokus.

I *strukturell kvalitet* ligger barnehagens rammebetingelser, altså forhold som økonomi, personalets kompetanse, organisering, og styring. Gulbrandsen og Eliassen (2013) hevder at strukturell kvalitet er nødvendig for prosesskvalitet, men ikke en tilstrekkelig betingelse. Høy strukturell kvalitet legger altså til rette for god prosesskvalitet, men sikrer det ikke. Prosesskvalitet kan antas å være av betydning for resultat kvaliteten, og således beskriver de ulike kvalitetsdimensjonene ulike sider av en kompleks hverdag i barnehagen.

Strukturell kvalitet skaper betingelser for prosesskvalitet (Gulbrandsen & Eliassen, 2013). Det er altså et forhold mellom de ulike kvalitetsaspektene, og forholdet kan til en viss grad antas å være et årsaksforhold. Den kraftige utbyggingen av barnehageplasser som har foregått de senere årene, har skapt et behov for langt flere ansatte i barnehagene, og ikke minst et behov for flere barnehagelærere (Gulbrandsen & Eliassen, 2013). Utbyggingen av barnehager har således fått konsekvenser for den strukturelle kvaliteten, men det mangler undersøkelser om hvorvidt disse endringene i strukturelle forhold i barnehagen, har vært av betydning for prosesskvaliteten. I Nederland ble det funnet en klar nedgang i omsorgskvalitet i barnehagene, i en periode da barnehagedekningen for de yngste barna økte kraftig (Gulbrandsen & Eliassen, 2013). Winsvold & Gulbrandsen (2009) fant i sin undersøkelse av kvalitet i norske barnehager at den store utbyggingen av barnehager ikke hadde gått på bekostning av kvaliteten. Dette gjelder imidlertid kun for kvalitetsindikatorerne som lot seg måle i deres spørreundersøkelse, altså først og fremst strukturell kvalitet. Strukturell kvalitet er relevant, da den danner rammer og muligheter for prosesskvalitet i barnehagen. Høy strukturell kvalitet er imidlertid ikke et mål i seg selv, det er innholdet som kan skapes i barnehagen, dersom visse strukturelle forutsetninger er tilstede, som er årsaken til at strukturelle forhold ses som en del av barnehagens kvalitet.

Omsorgsfulle relasjoner mellom barn og voksne, befinner seg i kjernen av barnehagekvaliteten; avhengig av strukturell kvalitet, målt som prosesskvalitet og avgjørende for resultat kvaliteten. Omsorgsfulle relasjoner er helt avgjørende for barnets læring og positive utvikling, samtidig som omsorg er sentralt for barnets trivsel og trygghet her og nå (Dalli et al., 2011). Således er omsorgsfulle relasjoner mellom barnehageansatte og ettåringer i barnehagen både viktig for resultat kvaliteten og prosesskvaliteten, men hvor avhengig er omsorgsmiljøet av strukturell kvalitet?

1.2 Forskningsspørsmål

Dersom omsorgskvaliteten i norske barnehager påvirkes av de strukturelle forholdene, slik som internasjonal forskning har antydnet i andre land, vil utviklingen i strukturelle forhold som er beskrevet over, kunne få negative konsekvenser for de yngste barna. Formålet med denne oppgaven er å undersøke sammenhenger mellom strukturelle forhold, og personalets omsorgsfulle væremåte overfor ettåringer i barnehager i Oslo. Studien plasserer seg således i et hittil lite utforsket område innen norsk barnehageforskning og søker igjennom empirisk datamateriale og statistiske analyser av disse, å belyse forskningsspørsmålet:

Er det sammenheng mellom barnehageansattes omsorgsfulle væremåte overfor ettåringer og strukturelle forhold i barnehagen?

Studien er avgrenset til å undersøke tre strukturelle forhold, som igjennom tidligere internasjonal forskning er identifisert som særlig betydningsfulle for omsorgsmiljøet i barnehagen (Dalli et al., 2011; Vandell & Wolfe, 2000; DeSchipper et al., 2006):

- **Barnegruppestørrelse**
- **Forholdstall mellom barn og voksne**
- **Personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn**

Studien er basert på observasjoner av 68 barnehageansatte i samspill med ettåringer på 32 ulike avdelinger, baser eller soner, i barnehager i Oslo. Totalt har 20 forskjellige barnehager deltatt i studien. Observasjonene er strukturert ved hjelp av et observasjonsverktøy, og informasjon om strukturelle forhold er innhentet under barnehagebesøkene. Statistiske analyser er gjennomført for å undersøke sammenhenger mellom de strukturelle forholdene og omsorgskvaliteten i samspillet mellom personalet og ettåringene. Studien er et assosiert prosjekt, til forskningsprosjektet *Blikk for Barn*², ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

1.2.1 Ettåringenes omsorgsmiljø i fokus

Fokus i denne oppgaven vil være på personalets omsorgsfulle væremåte overfor *ettåringene*, da jeg ser et behov for en studie som undersøker deres omsorgsmiljø spesielt. Internasjonal forskning antyder at denne aldersgruppen, i tillegg til å ha mer omfattende omsorgsbehov, også er de barna som inngår i samspill av dårligst kvalitet med personalet i barnehagen (De Schipper et al., 2006; Gevers Deynoot-Schaub &

² *Blikk for barn* er et pågående forskningsprosjekt som omhandler barnehagekvalitet for barn under tre år. Prosjektet har blant annet fokus på omsorgspersoners interaksjoner med de yngste barna i barnehagen (Høgskolen i Oslo og Akershus, 2014).

Riksen-Walraven, 2008). DeSchipper et al. (2006) finner at kvaliteten på samspillet øker med barnets alder, og at det er de yngste barna som i størst grad påvirkes av strukturelle forhold i barnehagen. Da ettåringene også kan sies å være spesielt sårbare, ser jeg det som avgjørende at vi skaffer oss mer omfattende kunnskap om deres hverdag i barnehagen. Mange norske studier ser aldersgruppen 0-3 år under ett, på tross av at barn gjennomgår en enorm utvikling i løpet av de tre første leveårene, og således er en gruppe med stort spenn, når det gjelder utvikling og behov.

Ettåringers barnehagedeltakelse er omstridt og holdningene til hvorvidt barnehage er gunstig for dem, er spredte. Løvgren og Gulbrandsen (2012) har undersøkt barnehageansattes holdninger til passende alder for barnehagestart, og finner at 46 % av de spurte barnehageansatte, mener barnehagestart ved 12 måneder er for tidlig. De barnehageansattes holdninger er særlig interessante, da personalet daglig er en del av omsorgstilbudet for barna, og derfor har innblikk i hvordan barna ivaretas i barnehagen. Ettåringene har særskilte behov for omsorg, og mangelen på kunnskap om faktorer som kan bidra til å påvirke de ansattes muligheter til å ivareta disse i norske barnehager, skaper et behov for studier som adresserer denne aldersgruppen og tematikken spesifikt.

1.2.2 Barnehageansatte som omsorgsgivere

Denne studiens utgangspunkt er å undersøke barnehageansattes omsorgsfulle væremåte overfor ettåringene. Jeg vil i store deler av oppgaven omtale barnehagens personale under ett, med betegnelsene barnehageansatte, personalet, de voksne eller omsorgsgiverne. Ansatte i norske barnehager er en sammensatt gruppe, med pedagoger, fagarbeidere, ansatte med andre utdanningsbakgrunner og ufaglærte. For ettåringene vil de gjerne være bedre kjent ved navn, eller ved kropp og ansikt. Ettåringene vet ikke hvilken utdanning eller stilling menneskene de omgir seg med har. De vet imidlertid hvem som har et trygt fang og hvem som smiler til dem når de kommer i barnehagen om morgenen. For ettåringene er alle relasjonene de inngår i med voksne i barnehagen potensielt like viktig, uavhengig av hvem som har det faglige ansvaret på avdelingen, basen eller sonen. Det er altså disse jeg viser til med betegnelsene barnehageansatte, personalet, de voksne eller omsorgsgiverne; *de voksne som ettåringene tilbringer sin hverdag med i barnehagen.*

Omsorgsgiver er en betegnelse som bør klargjøres. I barnehagen skal personalet være profesjonelle omsorgsgivere. Dette må ikke tolkes dithen at kun voksne er omsorgsgivere i barnehagen. For oss som har hatt gleden av å arbeide med små barn i barnehage, er det tydelig at barn i mange tilfeller er omsorgsgivere. Jeg vil anta at flere enn meg har observert ettåring tilby sin smokk eller bamse til et annet barn som

gråter. Omsorgsgiver forstås altså i denne oppgaven som en posisjon som vi alle veksler mellom å innta, og som flere kan innta samtidig. Fokuset i oppgaven er imidlertid på personalets rolle som profesjonelle omsorgsgivere.

1.3 Oppgavens oppbygging

Jeg vil i kapittel 2 gjøre rede for tidligere forskning knyttet til oppgavens tema. Her vil oppgaven bli plassert inn i en vitenskapelig kontekst og behovet for en norsk studie som tar for seg denne oppgavens forskningsspørsmål vil bli aktualisert.

Kapittel 3 vil omhandle omsorg i barnehagen. Kapitlet vil starte med en gjennomgang av forståelsen for omsorg som fremmes i sentrale styringsdokumenter for barnehagen. Videre vil jeg igjennom etiske, teoretiske og faglige perspektiver synliggjøre min forståelse av omsorgsfulle væremåter for små barn i barnehagen, da denne danner fundamentet for vurderingene under observasjonene, som denne studien bygger på.

I kapittel 4 vil studiens design og fremgangsmåte bli presentert. Validitet og reliabilitet vil bli vurdert og studiens begrensninger trukket frem. Anvendte analysemetoder vil bli beskrevet.

Studiens resultater blir presentert i kapittel 5, inndelt etter de tre strukturelle forholdene som er undersøkt; barnegruppestørrelse (5.1), forholdstall mellom barn og voksne (5.2) og personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn (5.3).

I kapittel 6 diskuteres studiens resultater opp mot tidligere forskning på temaet. Mulige årsaker og forklaringer til studiens funn vil bli drøftet.

Oppgaven avsluttes i kapittel 7, med oppsummering og konklusjon. Helt til slutt vil jeg trekke frem begrensninger ved oppgaven og komme med forslag til videre forskning på temaet.

2. TIDLIGERE FORSKNING

Det er stor variasjon i barnehagens kvalitet, formål og rammebetingelser på tvers av landene. Det er derfor varierende i hvilken grad funn fra studier som er gjennomført i andre land, kan eller bør overføres til den norske barnehagekonteksten. Samtidig er den norske barnehagen en del av en global bevegelse, der institusjonalisering av barndommen stadig blir vanligere. Internasjonal barnehageforskning kan derfor bidra til å utvide horisonten, med ideer til forskningsspørsmål og design, til norske barnehagestudier. Innad i Norden er det flere fellestrekk ved barnehagene, og funn fra studier som er gjennomført i andre nordiske land kan derfor sies å ha høyere overføringsverdi til den norske barnehagen. Nordiske studier vil derfor bli presentert sammen med norsk forskning, i dette kapittelets første del (2.1). Deretter vil jeg gjennomgå relevante internasjonale studier (2.2), før jeg aktualiserer behovet for en norsk studie som adresserer sammenhenger mellom strukturelle forhold i barnehagen og omsorgskvalitet for de yngste barna (2.3).

2.1 Norske og nordiske studier

Bjørnstad og Pramling Samuelssons (2012) forskningsoversikt om barnehage for barn under tre år, har vært til stor nytte i arbeidet med å gjennomgå relevant forskningslitteratur knyttet til denne oppgavens tema. Litteraturen er ellers funnet gjennom litteratursøk, tips fra veiledere og relevante forskningsartiklers litteraturlister.

En rekke studier som omhandler samspill mellom barn og voksne i barnehagen, har vært gjennomført i Norge, og Norden forøvrig (Bjørnstad & Pramling Samuelsson, 2012). Forskning som omhandler de yngste barna, har imidlertid lenge hengt etter aldersgruppens inntog i barnehagene (Alvestad, Johansson & Moser, 2009). De yngste barna i barnehagen har fått økende oppmerksomhet de senere år (Alvestad et al., 2009), men det er allikevel per i dag få norske studier som undersøker samspillet mellom de yngste barna og personalet i barnehagen (Bjørnstad & Pramling Samuelsson, 2012). Det er stor variasjon i de strukturelle og organisatoriske rammene i de ulike barnehagene, men Bjørnstad og Pramling Samuelsson (2012) skriver i sin forskningsoversikt at vi har begrenset kunnskap om hvilken effekt de ulike sammensetningene har for samspill mellom barn og voksne i norske barnehager. De etterlyser studier der strukturelle variabler som personaltetthet, gruppestørrelse og personalets utdanning, kobles opp mot kvaliteten på samspillet mellom barn og voksne (Bjørnstad & Pramling Samuelsson 2012).

Hansen (2013) tar i sin avhandling «Stemmer i fællesskabet» for seg interaksjonsmønstre i samspill mellom barn og voksne i danske vuggestuer³, og undersøker om det er sammenhenger mellom disse, og vuggestuens strukturelle forhold og organisering. Han finner at det er sammenheng mellom antallet interaksjoner mellom barn og voksne og varigheten av disse, og forholdstallet mellom barn og voksne. Færre barn per voksen, assosieres med flere og lengre interaksjoner mellom barn og voksne. Videre finner han sammenheng mellom vuggestuenes pedagogikk og organisering, og mengde interaksjoner mellom barn og voksne. Ansatte som arbeider alene med en barnegruppe knyttes positivt til antall interaksjoner og varigheten på disse. Hansen (2013) undersøker imidlertid i liten grad relasjonelle aspekter i kvaliteten i samspillet, og jeg vurderer dette som en svakhet ved hans studie. Det eksisterer mye kunnskap om hvilke relasjonelle kvaliteter som spiller positivt inn på barnets trivsel og utvikling (se f.eks. Dalli et al., 2011; Drugli, 2013) og jeg ville sett det som en fordel om denne kunnskapen hadde vært innlemmet i hans forskningsdesign; all interaksjon er ikke nødvendigvis god interaksjon i samspill mellom barn og voksne i barnehagen.

Foss (2009) sin avhandling om voksnes omsorgsfulle væremåte overfor barn i barnehagen, er basert på observasjonsmateriale av barn fra to til seks år i samspill med personalet, samt intervjuer med de ansatte. Hun finner at omsorg og oppdragelse må ses i relasjon og ikke kan vurderes løsrevet fra hverandre i samspillet med barn i barnehage (Foss, 2009). Hun vektlegger omsorg som en etisk og moralsk oppgave for personalet i barnehagen, og viser at tilgjengelighet for barna er en sentral del av en omsorgsfull væremåte. Hun finner at en omsorgsløs væremåte, med egosentrering fra den voksnes side, affektbrudd og manglende hensyntagen, bidrar til å hemme barns vei mot selvstendighet (Foss, 2009). Foss' studie inkluderer altså ikke ettåringene, men avhandlingen frembringer kunnskap om hva som kan ligge i en omsorgsfull væremåte overfor barn i barnehagen, og setter denne inn i en etisk forståelsesramme.

I Adferdssenterets foreløpige rapport til Utdanningsdirektoratet finner Zachrisson, Dearing, Zambrana og Nærde (2014) at det er en signifikant sammenheng mellom barnegruppestørrelse ved to-årsalder og språkkompetanse ved fire år for gutter. Større barnegrupper ved to-årsalder korrelerte med høyere språkkompetanse hos fire år gamle gutter. Språk læres i samspill og kommunikasjon med andre mennesker, og jeg ville derfor antatt at en eventuell korrelasjon ville gått motsatt vei, da mindre barnegrupper ifølge Hansen (2013) korrelerer med hyppigere interaksjon, av lengre varighet, mellom barn og voksne, i danske barnehager. Rapporten har fokus på språk, og aspekter som

³ I Danmark er vuggestue en pedagogisk daginstitusjon for barn i 0-2 års alderen.

barnas sosiale utvikling, trygghet og trivsel, faller utenfor. Resultatet skaper imidlertid nysgjerrighet knyttet til betydningen av barnegruppetørrelse for prosesskvalitet; for det relasjonelle samspillet mellom barn og voksne, og omsorgen barna møtes med i barnehagen.

Kalliala (2011) fant i sin eksperimentelle intervensjonsstudie i Finland, at det var mulig å øke barnehageansattes sensitivitet og aktive deltakelse i samspill med barn under tre år, ved hjelp av spesifikk opplæring om voksenrollen i samspill med små barn. Hun fant at det var endring i personalets væremåte overfor små barn, etter to opplæringssamlinger à tre timer. Graden av endring var imidlertid avhengig av andre faktorer, de ansattes motivasjon og tidligere kompetanse var avgjørende. Studien antyder imidlertid at spesialisert opplæring knyttet til samspill med små barn, kan øke kvaliteten i samspillet mellom de barnehageansatte og barna.

Det har altså per i dag ikke vært gjennomført norske eller nordiske studier som direkte undersøker sammenhenger mellom strukturelle forhold i barnehagen og kvaliteter i det relasjonelle samspillet mellom små barn og voksne i barnehagen. Forskning knyttet til nærliggende temaer er heldigvis økende, og dette bidrar til at kunnskapsveven knyttet til barnehagekvalitet for de yngste blir tettere.

2.2 Internasjonale studier

I internasjonal sammenheng er barnehagedeltakelse for ettåringer mindre utbredt, men stadig i økning (Dalli et al., 2011). Det finnes derfor langt mindre internasjonal forskning på barnehage for barn under to år, enn det finnes for de eldre førskolebarna (Bjørnstad & Pramling Samuelsson, 2012). Studier som undersøker sammenhenger mellom kvaliteter i samspill mellom små barn og omsorgsgivere i barnehagen og strukturelle forhold, er imidlertid langt mer utbredt internasjonalt, enn det er i Norden. Resultater fra disse studiene har liten direkte overføringsverdi til den norske barnehagen (Bjørnstad & Pramling Samuelsson, 2012), men har vært til inspirasjon under utarbeidelse av denne studiens design.

Publiseringsvolumet på dette området er omfattende, men Dalli et al.'s forskningsoversikt fra 2011, "Quality early childhood education for under-two-year-olds: What should it look like?", har bidratt til å skape oversikt over den internasjonale forskningen på barnehagefeltet for små barn, og denne har vært av stor betydning for arbeidet med å gå igjennom tidligere internasjonal forskning knyttet til oppgavens tema. Ellers er den internasjonale forskningen funnet gjennom litteratursøk i den internasjonale databasen ERIC, samt tips fra veiledere og igjennom relevante artiklers

referanser og henvisninger. Jeg har valgt å dele den internasjonale forskningen i to deler; én (2.2.1) om kvaliteter ved omsorgsgivers væremåte som assosieres positivt med trivsel og utvikling for barnet, da dette danner et viktig bakteppe for operasjonaliseringen av omsorgskvalitet i denne studien, og neste del (2.2.2) om studier som undersøker sammenhenger mellom omsorgskvalitet og strukturelle forhold i barnehagen.

2.2.1 Kvaliteter ved omsorgsgivers væremåte som assosieres med trivsel og utvikling for barnet

En rekke internasjonale studier har vist at positive relasjoner med omsorgspersoner er avgjørende for læring, utvikling og trivsel, for små barn i barnehage (Drugli, 2010). Et av hovedfunnene i forskningsoversikten til Dalli et al. (2011) er at barn under to år har behov for sensitive voksne rundt seg, som responderer til signalene som de sender ut. Barnets deltakelse må anerkjennes og relasjonen bør være preget av dialog, forstått i bred forstand, der begge parters bidrag er betydningsfulle (Dalli et al., 2011).

Dalli et al. (2011) skriver at barn under to år er en aldersgruppe som har egne særskilte behov, og må møtes annerledes enn eldre førskolebarn. Nyere nevrovitenskaplig forskning har vist at kroppens og hjernens funksjoner er tett sammenvevd, og dette har bidratt til en forståelse av fysisk omsorg som pedagogisk arbeid, med barn under to år (Dalli et al., 2011). De har altså ikke kun behov for kognitiv stimulering, men må forstås som kroppslige, sosiale og tenkende mennesker. Små barn uttrykker seg gjerne med kroppslige bevegelser, og disse bør møtes av oppmerksomme voksne som er velvillig innstilt på å fortolke deres uttrykk (Capone & McGregor, 2005; Carpenter, Nagell, Tomasello, Butterworth & Moore, 1998; Crais, Watson & Baranek, 2009; Dalli et al., 2011; Southgate, Maanen & Csibra, 2007). Undersøkelser viser at relasjoner som er preget av nærhet og omsorg (Rockel, 2009) og delt fokus mellom barn og omsorgsgiver (Tomasello, Carpenter & Liszkowski, 2007), bidrar til gode forhold for læring og utvikling for barnet. På bakgrunn av kunnskapen som her er nevnt, kan det dannes et bilde av en omsorgsfull væremåte som vil bidra til å skape trivsel og utvikling for små barn i barnehagen. Kunnskap om positive omsorgsrelasjoner med små barn, danner en ramme for å undersøke om samspillet påvirkes av strukturelle forhold.

2.2.2 Omsorgskvalitet og strukturelle forhold

National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) har gjennomført en omfattende longitudinell studie av ulike tilsyns-, utdannings- og omsorgsformer for amerikanske barn (NICHD Early Child Care Research Network, 1996). Studien følger i overkant av 1000 barn fra fødsel og oppover i utdanningsløpet. De finner blant annet

at lavere forholdstall mellom barn og voksne, og små barnegrupper, assosieres med høyere omsorgskvalitet i samspillet mellom små barn og omsorgsgivere. Korrelasjonen er imidlertid for begge disse variablene moderate. De har også undersøkt om det er korrelasjon mellom omsorgskvalitet og barnehagefaglig utdanning, men de finner i sin studie ingen statistisk signifikant korrelasjon mellom disse variablene.

De Schipper et al. (2006) finner noe av det samme som NICHD-studien, i sin eksperimentelle studie av forholdstallet mellom barn og voksnes innvirkning på samspillskvaliteten. En reduksjon i forholdstallet mellom barn og voksne fra 5:1 til 3:1 bidro til økt tilstedeværelse i samspillet fra omsorgsgiver, samt økning i barnets trivsel. Lavere forholdstall var assosiert kraftigere med høy interaksjonskvalitet, med yngre barn (De Schipper et al., 2006). Dette indikerer at barn er mer sårbare for endringer i strukturelle forhold, jo yngre de er. Dalli et al. (2011) støtter også dette funnet og finner etter sin omfattende gjennomgang av internasjonal forskningslitteratur at det ideelle forholdstallet mellom barn og voksne, for å sikre et godt omsorgsmiljø for barn under to år, er 3:1, mens 4:1 beskrives som «godt nok». Forskningsoversikten konkluderer videre med at gruppestørrelsene bør være små, helst 6-8 barn per barnegruppe (Dalli et al., 2011).

Når det gjelder betydningen av personalets utdanningsbakgrunn for omsorgskvaliteten, skriver Dalli et al. (2011) at dette er en variabel som har uklart innhold i ulike studier, på tvers av land. Utdanningssystemene og innholdet i de barnehagefaglige utdanningene varierer landene i mellom. Det er også ulikt hvordan forskerne definerer utdanning, og mange land har systemer der den barnehagefaglige utdanningen befinner seg på flere nivå; her i Norge har vi for eksempel både barne- og ungdomsarbeiderutdanning og barnehagelærerutdanning. Disse er utdanninger på henholdsvis yrkesfaglig nivå i videregående skole, og bachelorutdanning på høgskolenivå. Innholdet i disse utdanningene er ulikt og kompetansen man oppnår vil være forskjellig. Dalli et al. (2011) skriver at spesialisert opplæring for pedagogisk arbeid med de aller yngste, mangler i flere land. I flere land er barnehagetilbudet for små barn i liten grad utbygd, og utdanninger som gir spesialisert kompetanse knyttet til arbeid med denne aldersgruppen, er derfor lite utbredt. Tout et al. (2005, her fra Dalli et al., 2011) har gjort en gjennomgang av 16 store studier som tar for seg effekter av personalets utdanningsbakgrunn for barnehagekvaliteten. Han finner også at de nevnte begrensningene ved utdanningsbakgrunn som variabel, bidrar til å gjøre det vanskelig å trekke konklusjoner ut av studiene.

Generelt viser internasjonal forskning at strukturelle forhold, som høye forholdstall mellom barn og voksne, og mangel på barnehagefaglig utdanning hos personalet, skaper store utfordringer for å kunne danne et pedagogisk tilbud preget av omsorg for de yngste i barnehagen (Dalli et al., 2011; De Schipper et al., 2006; Lamb, 1998; Vandell & Wolfe, 2000). Lamb (1998) konkluderer med å beskrive forholdstall mellom barn og voksne, barnegruppetørrelse og personalets utdanningsbakgrunn, som de mest avgjørende strukturelle faktorene for interaksjonskvalitet i samspillet mellom barn og voksne, samt for utvikling av kognitive ferdigheter hos barna.

2.3 Behovet for en norsk studie av sammenhenger mellom strukturelle forhold og omsorgskvalitet

Det eksisterer altså ingen forskningsbasert kunnskap om sammenhenger mellom strukturelle forhold i barnehagen og kvaliteten på samspillet mellom barn og voksne, i norske barnehager. Det er problematisk å generalisere funn på tvers av land (Bjørnstad & Pramling Samuelsson, 2012; De Schipper et al., 2006; Love et al., 2003), grunnet store kulturelle og kvalitative forskjeller, samt ulikheter i barnehagens innhold, verdigrunnlag og mandat. Kulturbetingede forståelser og operasjonaliseringer av begreper som kvalitet eller omsorg, bidrar videre til problemer ved generalisering av funn fra internasjonale studier til en norsk kontekst. Da omsorgsrelasjoner med høy samspillskvalitet er helt sentralt for barnehagekvaliteten, ser jeg et behov for å nærme meg denne tematikken.

På bakgrunn av lesning av forskningslitteraturen som har vært presentert, er forskningsdesignet til denne studien utarbeidet. Funnene i disse studiene vekker nysgjerrighet i forhold til hvorvidt, og eventuelt på hvilke måter, slike sammenhenger også gjør seg gjeldende i norske barnehager. Igjennom lesning av internasjonal forskning og egne praktiske erfaringer fra barnehagefeltet, er det nærliggende å anta at slike sammenhenger også finnes i norske barnehager. Samtidig kan det se ut til at det er høyere strukturell kvalitet i de norske barnehagene, sammenlignet med for eksempel USA (se f. eks. NICHD Early Child Care Research Network, 1996), hvor flere av de overnevnte studiene er gjennomført. Kanskje er variasjonen i de strukturelle forholdene så små i norske barnehager at de ikke utgjør en forskjell? Kanskje er den strukturelle kvaliteten i norske barnehager god nok til å legge til rette for omsorgsmiljø av høy kvalitet?

3. OMSORG I BARNEHAGEN

Jeg vil i dette kapittelet synliggjøre mine forståelser av omsorgsfulle væremåter overfor små barn i barnehage. Disse har vært av betydning for vurderingene som er gjort under observasjonene til denne studien. Kapittelet vil starte med en gjennomgang av omsorgens posisjon i sentrale styringsdokumenter for barnehagen. Jeg vil så benytte etiske og teoretiske perspektiver på omsorg, og knytte disse til omsorgsarbeid med ettåringer i barnehage. Etter å ha lest kapittelet er det mitt håp at leseren sitter igjen med en mer inngående forståelse av hva jeg legger i omsorgsfulle væremåter overfor små barn i barnehage. Temaet vil videre utdypes i presentasjonen av observasjonsverktøyet i kapittel 4.3.5.

3.1 Barnehagens styringsdokumenter

Omsorg har vært en av barnehagens kjerneoppgaver helt fra institusjonens opprinnelse (Tholin, 2013). I dag er barnehagen en sentral del av velferdspolitikken i Norge, og lovverk og politikk knyttet til barnehagen har stor betydning for innholdet i virksomheten. Jeg vil i det følgende gi et innblikk i hvordan omsorg omtales i sentrale styringsdokumenter for barnehagen. Intensjonen med gjennomgangen er å vise at omsorgsfulle relasjoner mellom barn og voksne forstås som en helt sentral del av virksomheten, også fra politisk hold. Det finnes en rekke styringsdokumenter som legger føringer for barnehagens virksomhet, og jeg har her plukket ut fire av disse, som vurderes som særlig sentrale for regulering og utvikling av barnehagen; Lov om barnehager (Barnehageloven, 2013), Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver (Forskrift om rammeplan for barnehagen, 2011), Stortingsmelding 24 Framtidens barnehage (Meld. St. nr 24 (2012-2013), 2013) og utkast til revidert rammeplan (Utdanningsdirektoratet, 2014a). Gjennomgangen vil ta for seg dokumentenes behandling av omsorg, samt oppgavens utvalgte strukturelle forhold, der disse er omtalt.

3.1.1 Lov om barnehager

Lov om barnehager (Barnehageloven, 2013) regulerer barnehagens virksomhet, og trekker allerede i formålsparagrafen omsorg frem som en helt sentral del av barnehagen: «Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for *omsorg* og lek, og fremme læring og dannelse som grunnlag for allsidig utvikling» (Barnehageloven, 2013, §1 Formål, første ledd, min utheving). Omsorg er altså en del av barnehagens mandat, og en av institusjonens primæroppgaver. Lov om barnehager legger ikke føringer for størrelse på barnegrupper, men legger igjennom Forskrift om pedagogisk bemanning (2005) føringer for at barnehagene skal ha barnehagefaglig utdannet personale i stillinger som pedagogisk leder og styrer. Det

kan søkes til kommunen om dispensasjon fra utdanningskravet (Barnehageloven, 2013, § 18). Barnehageloven (2013, §18) legger kun føringer for forholdstallet mellom barn og voksne ved formuleringen «Bemanningen må være tilstrekkelig til at personalet kan drive en tilfredsstillende pedagogisk virksomhet». Denne formuleringen kan sies å gi betydelig rom for fortolkning.

3.1.2 Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver

Omsorgens sentrale plass i barnehagen utdypes i Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver (2011), som er forskrift til Barnehageloven (2013). Rammeplanen (2011) vier omsorg et eget underkapittel og omsorg nevnes hyppig og gjennomgående i hele dokumentet. Omsorg skal ifølge Rammeplanen (2011) både prege relasjonen mellom personalet i barnehagen og det enkelte barnet, og relasjoner barn imellom. Hovedansvaret for å skape omsorgsfulle relasjoner i barnehagen, ligger hos personalet: «Barn har rett til omsorg og skal møtes med omsorg. Barnehagens personale har en yrkesetisk forpliktelse til å handle omsorgsfullt overfor alle barn i barnehagen» (Forskrift om rammeplan for barnehagen, 2011, s. 29). Samtidig trekkes det frem at barn skal oppleve å være en medansvarlig part i samspillet. Rammeplanen legger altså vekt på omsorgsbegrepets relasjonelle aspekter og fremmer en forståelse av omsorg som innebærer, men også går utover utførelse av omsorgsoppgaver:

En omsorgsfull relasjon er preget av lydhørhet, nærhet, innlevelse og evne og vilje til samspill. Omsorg skal prege alle situasjoner i hverdagslivet og komme til uttrykk når barn leker og lærer, i stell, måltider og påkledning. Omsorg har verdi i seg selv.» (Forskrift om rammeplan for barnehagen, 2011, s. 31).

Barnehagens omsorgsmandat favner altså både praktiske omsorgsoppgaver som stell og måltider, og samspillskvalitet – der lydhørhet, nærhet og innlevelse forstås som sentrale komponenter.

3.1.3 Stortingsmelding 24 Framtidens barnehage

Stortingsmelding 24, Framtidens barnehage ((2012-2013), 2013), er retningsgivende for den ønskede utviklingen av barnehagen de kommende årene. At barn møtes med omsorg av personalet i barnehagen, trekkes frem som et kjennetegn ved en kvalitetsbarnehage. Antall ansatte i barnehagen trekkes frem som en forutsetning for dette. Stortingsmeldingen støtter seg til internasjonal forskning som viser at det er negativ sammenheng mellom antall barn per voksen og barnets utvikling:

De fleste internasjonale studier finner en negativ sammenheng mellom antall barn per voksen og barns utvikling, jf. kapittel 3. Lav grunnbemanning gjør at barna får mindre oppmerksomhet, omsorg, respons og stimulering og gjør barna mindre gode på samarbeid seg i mellom. (Meld. St. 24 (2012-2013), 2013, s. 51).

Stortingsmeldingen er altså klar på at høy grunnbemanning står som en forutsetning for ivaretagelse av barnehagebarns omsorgsbehov. Det trekkes videre frem at kompetansen til personalet i barnehagen er den viktigste enkeltfaktoren for å sikre barnehager av høy kvalitet (Meld. St. 24 (2012-2013), 2013). Det vises til mer utydelige forskningsresultater knyttet til betydningen av barnegruppestørrelse for barns utvikling, med henvisning til resultater fra den amerikanske NICHD-studien. I stortingsmeldingen erkjennes det at utviklingen de senere år har gått mot større barnegrupper, men det slås fast at departementet ikke vurderer dette som en ønskelig utvikling. Stortingsmeldingen vedgår at generaliseringer av funn fra studier gjennomført i andre land er problematisk, da kvaliteten i disse barnehagene kan være varierende. Det trekkes frem et behov for mer forskningsbasert kunnskap om betydningen av barnegruppestørrelse og forholdstall mellom barn og voksne, for samspillskvaliteten i norske barnehager.

3.1.4 Utkast til revidert rammeplan

I 2016 skal ny Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver tre i kraft (Utdanningsdirektoratet, 2014b). Vinteren 2014 er et andreutkast til de tre første kapitlene lagt ut for tilbakemeldinger og innspill. Utkastet til revidert rammeplan viderefører i stor grad forståelsen av omsorg som finnes i den nåværende Rammeplanen av 2011: «Omsorg er først og fremst en kvalitet ved relasjonen mellom mennesker. Grunntonen i en omsorgsfull relasjon er romslighet, lydhørhet, sensitivitet og innlevelse» (Utdanningsdirektoratet, 2014, s. 10). Alle barn skal møtes med omsorg i alle situasjoner i barnehagen, og dette forstås som en forutsetning for barnas læring, danning, trygghet og trivsel (Utdanningsdirektoratet, 2014).

3.1.5 Hovedtrekk i dokumentene

Alle de fire dokumentene er tydelige på at omsorg skal være en sentral del av barnehagens virksomhet. Personalet har i barnehagen ansvar for praktiske omsorgsoppgaver, som stell og påkledning. Samtidig er dokumentene tydelige på at omsorg handler om kvaliteter i relasjonene mellom mennesker; personalet skal i

barnehagen møte barna med lydhørhet og nærhet, romslighet, sensitivitet og innlevelse. Omsorgsrelasjoner vurderes som avgjørende for barnas trivsel og læring. Kvaliteten på det relasjonelle samspillet fremmes i dokumentene som en viktig indikator for det som fra politisk hold regnes som god barnehagekvalitet. Trygge omsorgsmiljø fremmes særlig som avgjørende for tilbudet til de yngste barna i barnehagen.

Styringsdokumentene er klare på at barnehagen skal være en omsorgsarena. Samtidig mangler vi forskningsbasert kunnskap om sammenhenger mellom omsorgskvaliteten i samspillet mellom barn og voksne, og strukturelle forhold i norske barnehager (Meld. St. 24 (2012-2013)). Det fremstår uklart hvorvidt den store variasjonen i strukturelle forhold i norske barnehager er forenelig med stortingsmeldingens mål om et kvalitativt likeverdig tilbud til alle barnehagebarn (Meld. St. 24 (2012-2013), 2013). Jeg ser det derfor som nødvendig å undersøke sammenhenger mellom omsorgskvaliteten og strukturelle forhold i norske barnehager nærmere.

3.2 Omsorg – etikk og teori

Omsorg skal, som vi i den foregående delen har sett, være grunntonen i samspillet mellom barn og voksne i barnehagen. Barnehagens styringsdokumenter danner én del av grunnmuren for forståelsen av omsorg i denne oppgaven, den andre delen dannes av omsorgsetikk, teori og faglig kunnskap om små barns relasjonelle behov. Jeg vil i det følgende beskrive omsorg som et etisk anliggende (3.2.1), for så å fremme en forståelse av omsorgsuttrykk som kulturelt betinget (3.2.2). I siste del av dette kapittelet vil jeg ta i bruk faglig kunnskap om små barns omsorg- og samspillsbehov for å formidle hvordan en omsorgsfull væremåte, tilpasset ettåringenes behov, kan se ut (3.2.3). De følgende delene vil være sentrale for å forstå min forforståelse av omsorgsfulle væremåter overfor små barn, som har preget mine vurderinger under denne studiens observasjoner.

3.2.1 Omsorg som grunnholdning i møtet med den andre

Jeg forstår omsorg som et relasjonelt og etisk fenomen. Omsorg oppstår i møtet mellom mennesker og er derfor i sin natur et etisk og moralsk anliggende (Martinsen, 2003). Martinsens omsorgsetikk, med utgangspunkt i Løgstrups grunnlagsetikk, har hatt betydning for min forståelse av omsorg, og for mine møter med deltakerne i studien. Løgstrups utgangspunkt for å forstå samfunnet, er å se samfunnet nedenfra; fra møtene mellom mennesker og relasjonene som oppstår (Martinsen, 2003). Dette er en av årsakene til at hans tenkning for meg fremstår som relevant for arbeidet med omsorg i barnehagen. I arbeidet med små barn i barnehagen er konteksten nettopp nede «på gulvet», i de menneskelige relasjoner. Martinsen beskriver Løgstrups

samfunnskritikk slik: «Løgstrup snur det hele på hodet ved å ville endre samfunnet nedenfra, gjennom de menneskelige relasjoner» (Martinsen, 2003, s. 11). I arbeid med omsorg for de yngste i barnehagen vurderes dette som et naturlig utgangspunkt - vår væren i samfunnet starter i relasjonene.

Løgstrup er ofte sitert for formuleringen: «Vi holder alltid noe av den andres liv i vår hånd» (Løgstrup, 2010, s. 25). Formuleringen er for meg en billedlig og vakker måte å formidle ansvaret vi har for å opptre omsorgsfullt i møtet med andre mennesker. I barnehagekonteksten kommer denne appellen tydelig frem; små barn er i stor grad prisgitt personalets sensitivitet overfor deres behov og personalets evne og vilje til å ivareta deres omsorgsbehov. I møtet med barn i barnehagen har vi et klart etisk ansvar for å møte barnet med omsorg, eller sagt med Løgstrups ord; vi har ansvar for å ta vare på biten av barnets liv som vi holder i vår hånd. I ansvaret for å vise omsorg, legger jeg altså ikke kun et juridisk ansvar som personalet i barnehagen har (Forskrift om rammeplan for barnehagen, 2011), men også et etisk ansvar overfor barnet som medmenneske. Ansvaret er ifølge Løgstrup pålagt oss alle som en etisk fordring, og appellen springer ut av barnet, den oppstår i møtet (Martinsen, 2003). Således forstår Martinsen at «Omsorgen som etisk appell, er i sitt vesen universell» (2003, s. 68). Ansvaret for å opptre omsorgsfullt fordres av oss i alle relasjoner vi inngår i. Fordringen er alltid til stede i møtet med den andre, uavhengig av om vi er oss ansvaret bevisst eller ikke.

Ifølge Løgstrup er omsorgens uttrykksformer, livsytringene, vår naturlige måte å møte et annet menneske på (Martinsen, 2003). Omsorgens uttrykk er for Løgstrup vår naturlige grunnholdning i møtet med andre mennesker. Denne tanken har dannet et viktig utgangspunkt for denne studien; jeg *tror* at personalet i barnehagene primært ønsker å møte barn med omsorg. Min antakelse er imidlertid at denne intensjonen kan forstyrres; ulike faktorer kan hindre personalet i å realisere sine intensjoner om å ivareta ettåringenes omsorgsbehov, og jeg ønsker å se nærmere på hvorvidt studiens utvalgte strukturelle forhold kan utgjøre slike hindre.

Min hensikt er å forsøke å se etter sammenhenger, for å undersøke hvorvidt strukturelle forhold har betydning for det som oppstår i møtene mellom barn og voksne i barnehagen. Martinsen (2003) stiller seg kritisk til vitenskapens behov for å forske frem omsorg. «Omsorg og kjærlighet kan ikke forskes frem. (...) Vitenskapen kan vise betingelsene for omsorg og mønstre og strukturer som omsorgen viser seg i, omsorgen selv viser seg i livet med medmennesket», skriver hun (Martinsen, 2003, s. 13). Dette er et sentralt poeng, omsorg kan ikke forskes frem. Jeg ser det imidlertid

som en sentral oppgave nettopp å identifisere mønstre og strukturer der omsorgen viser seg. Jeg er klar over at omsorgen ikke vil kunne la seg fange i sin helhet, og mine operasjonaliseringer og tallfestelser vil innebære en reduksjon av den relasjonelle omsorgen slik den er opplevd og observert. Forsøket er imidlertid gjort for å identifisere strukturelle forhold som kan gi gode vilkår for at omsorg skal vise seg i relasjon mellom barn og voksne i barnehagen.

3.2.2 Omsorgens uttrykk – kulturelt betinget

Jeg forstår omsorg som universelt, i den forstand at omsorg fordres av oss alle, i de møtene vi inngår i. Hva vi vurderer som omsorgsfulle væremåter eller omsorgsuttrykk er imidlertid kulturelt og kontekstuellet betinget (Haugen, 1998). I forskjellige kulturer uttrykkes omsorg ulikt. Et tydelig eksempel kan være synet på fysisk avstraffelse, som i noen kulturer ses som et uttrykk for omsorg og kjærlighet (Østrem, 2004). I den norske barnehagen vil fysisk avstraffelse være et brudd på Barnelova (2013, § 48), og det vil være i strid med det som mange nordmenn forstår som omsorg. Slik vil mine vurderinger av barnehageansattes omsorgsfulle væremåter være preget av min kulturelle bakgrunn. De vil også være preget av at jeg er utdannet førskolelærer, og således er en del av en fagkultur. At min forforståelse påvirker mine vurderinger under observasjonene i barnehagene, er et forbehold som må tas – vi har alle forforståelser og dette preger oss når vi observerer. Jeg ser imidlertid også forforståelser som verdifulle; bruk av faglig skjønn er en forutsetning for å gjøre adekvate vurderinger som er av verdi som datamateriale, når fenomenet som observeres er så komplekst som omsorg. Mine vurderinger bygger således ikke på en universell operasjonalisering av hvordan omsorg uttrykkes, men er preget av å være en del av den norske barnehagekonteksten. For å kunne si noe om forhold i den norske barnehagen, mener jeg det kan ses som en fordel å ha kjennskap til, og forståelse for denne.

3.2.3 Omsorgsfulle væremåter overfor ettåringer i barnehage

Løvlie (1990) hevder at en definisjon av begrepet omsorg forutsetter at omsorg er noe «fikst eller ferdig». Han oppfordrer til å forstå omsorg, heller enn å definere det, og å belyse hva omsorg kan være i utfra konteksten. På den måten tas kompleksiteten i begrepet mer på alvor. Jeg ønsker derfor å tydeliggjøre hva som ligger i min forståelse av omsorgsfulle væremåter for ettåringer i barnehager. Denne vil skille seg fra forståelser for omsorg i andre kontekster og er således ikke et forsøk på å definere omsorg generelt. Forståelsen bygger på teori og tidligere forskning som har undersøkt hvilke relasjonskvaliteter som virker positivt på små barns trivsel og utvikling. Ettåringer er en mangfoldig gruppe, der hver og én har sine egne individuelle behov. Samtidig er barnehageansatte ulike, med hver sin måte å vise omsorg for andre mennesker på, og med ulike relasjoner til det enkelte barn i barnegruppen. Den enkelte

barnehageansatte vil ha egne omsorgsuttrykk for det enkelte barn, men jeg vil allikevel forsøke å identifisere noen væremåter som generelt assosieres positivt med små barns trivsel og utvikling.

3.2.3.1 Sensitiv respons

Positive relasjoner mellom barnet og de ansatte i barnehagen, er av sentral betydning for barnets trivsel og utvikling (Dalli et al., 2011; Drugli, 2013). Positive relasjoner fordrer en væremåte fra voksne som er «sensitiv i forhold til barnets signaler og fanger opp disse» (Drugli, 2013, s. 86). Sensitivitet for barnets signaler, forutsetter at omsorgsgiver er lydhør og aktivt til stede i samspillet. Det er avgjørende at den voksne gir respons som er tilpasset signalene som barnet gir (Drugli, 2013). Personalet må således ha evne og vilje til å tolke barnets signaler, som ofte vil være kroppslige. De aller yngste bruker gjerne hele kroppen, med ansiktsuttrykk, bevegelser og stemme til å gi uttrykk for sine tanker, ønsker og følelser. På samme måte vil den voksnes kroppsspråk, ansiktsuttrykk og stemmeleie være viktige uttrykk når barnet skal forsøke å forstå den voksnes respons. Studier indikerer at det å møtes av oppmerksomme, sensitivt responderende voksne virker forebyggende for små barns stress (Gunnar & Donzella, 2002).

3.2.3.2 Positiv bekreftelse

Positiv bekreftelse overfor barnet er viktig for å bidra til at barnet skaper et positivt bilde av seg selv (Drugli, 2013). Å gi barnet positive bekreftelser handler om å vise barnet positive følelser igjennom kropp og stemme, og sammen skape felles opplevelser med delt fokus. Barnet opplever seg selv i møte med andre mennesker, og positiv respons fra disse er sentralt for å danne et bilde av seg selv som en verdifull deltaker i sosialt samspill. Drugli (2013) skriver at bekreftelse av barnets positive handlinger, kan fremme barnets samarbeidsvilje. Barnet får således veiledning til bedre å bli i stand til å samarbeide og samhandle med andre. Slik positiv bekreftelse må imidlertid være konkret, overflattisk skryt bidrar ikke til et positivt og nært samspill (Harter, 1982). Anerkjennelse av barnet som subjekt innebærer at barnet har rett til sine egne tanker og opplevelser (Bae, 1996). Ved bekreftelse av barnets positive handlinger, får barnet både bekreftelse på seg selv som mestrende individ og som verdifull deltaker i samspillet.

3.2.3.3 Engasjerte og likeverdige relasjoner

Omsorg, varme og kjærlighet kan ifølge Drugli (2013) komme til uttrykk igjennom kroppsspråk, blikk-kontakt, ansiktsmimikk, berøring, bevegelse og stemmeleie. Omsorgsgiver må igjennom disse uttrykksformene formidle til barnet at den er engasjert i barnet. Engasjementet må imidlertid ikke bli kontrollerende. Martinsen

(2003) skriver at det å være et medmenneske noen ganger fordrer at vi ikke griper inn, slik at vi ikke tar herredømme over den andre. For meg har dette vært et sentralt perspektiv, da vi i barnehagen noen ganger, kan komme i skade for å opptre kontrollerende overfor barn. Martinsen kaller dette for følsomhetens ufølsomhet (Martinsen, 2003). At omsorgsgiver ikke må bli kontrollerende, vil ikke si at barnet alltid må få sin vilje. Noen ganger går barnets ønsker på tvers av det vi som voksne vurderer som riktig i situasjonen. Her ligger det også omsorg i å ta ansvar, ved å sette grenser når barnet selv ikke er i stand til å gjøre gode vurderinger. Disse må imidlertid begrunnes, slik at barnet får bekreftelse på at det har blitt forstått (Drugli, 2013). Ved å bekrefte barnet på denne måten, samtidig som det blir satt grenser, anerkjennes barnet som subjekt, samtidig som omsorgsgiver trer frem som subjekt med andre forståelser og ønsker enn barnet. Dette vil kunne bidra til å skape en likeverdig relasjon, der begge har rett til egne tanker og opplevelser.

3.2.3.4 Stimulering til læring

Benevning for å strukturere barnets oppmerksomhet, kan bidra til å skape positive relasjoner med små barn (Drugli, 2013). Støtte til barnet i samspill med andre barn, eller støtte ved utforsking av omverden, er viktig i positive relasjoner til de yngste. Som omsorgspersoner i barnehagen bør vi bidra til å utvide barnets horisont. Både ved å initiere samtale med barnet, og å henlede oppmerksomhet til leker eller andre gjenstander i omgivelsene, kan barnet utfordres til utforsking av omverden.

3.2.3.4 Barnesentrert fokus

Å vise omsorg for barn i barnehagen forutsetter at oppmerksomheten vår og fokuset vårt er på barna – det er dem vi er i barnehagen med og for. Martinsen (2003, s. 14) beskriver omsorgen som en «selvforglemmende opptatthet av den andre». Omsorg for barnet forutsetter altså at vi flytter fokuset fra oss selv og retter det mot barnet. Jeg vil trekke frem private samtaler med andre voksne på avdelingen som en faktor som kan forstyrre fokuset og lede det vekk fra barna. Hansen (2013) finner i sin avhandling at flere voksne til stede sammen, bidrar til at fokuset forsvinner vekk fra barna, og over i samtaler de voksne imellom. Å vise omsorg for barn forutsetter aktiv tilstedeværelse i samspillet.

3.3 Oppsummering

Jeg har i dette kapittelet vist at omsorg er en sentral del av barnehagens mandat. Personalet i barnehagen har både en juridisk og etisk forpliktelse til å møte alle barnehagebarn med omsorg. Omsorgsfulle voksne vurderes som en særlig sentral kvalitetsindikator for barnehage tilbudet til de yngste barna. Omsorg forsås som et kontekstuell fenomen, det fordrer at personalet i barnehagen møter ettåringene ut fra

deres aldersmessige og individuelle samspillsbehov. Ut fra tidligere studier har vi kunnskap om at sensitive, tilstedeværende og engasjerte voksne, som deltar aktivt i samhandling med de yngste, virker positivt på deres trivsel og utvikling (Dalli et al., 2011). Barna bør gis positiv bekreftelse og læringsstimulerende utfordringer. Det er i dag en økt forståelse for kroppslige uttrykk, som blikk-kontakt, ansiktsmimikk, berøring, kroppsspråk og bevegelse, som pedagogisk arbeid med små barn. Disse perspektivene danner grunnlaget for studiens datamateriale.

4. METODE

Jeg vil i dette kapittelet gjøre rede for og drøfte studiens metodiske valg og utfordringer. Studiens forskningsdesign og fremgangsmåten for datainnsamling vil bli presentert. Jeg vil gjøre rede for hvordan forskningsetikk har vært forsøkt ivaretatt overfor deltakerne i studien, og observasjonsverktøyet som er brukt under observasjonene vil bli presentert. Studiens reliabilitet og validitet vil bli vurdert, og analysemetodene som er tatt i bruk vil bli beskrevet.

4.1 Studiens design

Denne studien av barnehageansattes omsorgsfulle væremåte overfor ettåringer i barnehage, er basert på observasjoner av 68 barnehageansatte i samspill med ettåringer. Observasjonene er gjennomført i 20 ulike barnehager på til sammen 32 avdelinger, baser eller soner. Observasjonene er strukturert ved bruk av et observasjonsverktøy. Under observasjonene er det innhentet opplysninger knyttet til oppgavens utvalgte strukturelle forhold; barnegruppestørrelse, forholdstall mellom barn og voksne, og personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn. Observasjonene er gjennomført høsten 2013.

4.1.1 Utarbeidelse av forskningsdesign

Jeg ønsket å utarbeide et forskningsdesign som var egnet til å belyse forskningsspørsmålet:

Er det sammenheng mellom barnehageansattes omsorgsfulle væremåte overfor ettåringer og strukturelle forhold i barnehagen?

Studien er avgrenset til å undersøke tre strukturelle forhold:

- **Barnegruppestørrelse**
- **Forholdstallet mellom barn og voksne**
- **Personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn**

De tre strukturelle forholdene som undersøkes i denne oppgaven, er faktorer som tidligere internasjonal forskning har identifisert som sentrale faktorer for god ivaretagelse av de yngste barnas omsorgsbehov (De Schipper et al., 2006). Jeg ønsket å undersøke om disse sammenhengene også kunne ses innenfor en norsk kontekst. Da jeg var ute etter *faktiske* forhold i ettåringers barnehagehverdag, var observasjon i barnehagen et nærliggende metodisk valg. Robson (2011) trekker frem at en stor

fordel ved observasjon som metode er nærheten til feltet. Jeg så feltnærhet som en forutsetning for å kunne belyse mitt forskningsspørsmål.

For å kunne se etter sammenhenger, falt valget på et kvantitativt design. Jeg var avhengig av et datamateriale som gav informasjon utover enkelttilfeller og et relativt stort antall observasjoner ble vurdert som nødvendig. Det finnes kun et fåtall studier av barnehager i Norden som bygger på kvantitative metoder og analyser (Bjørnstad & Pramling Samuelsson 2012), og jeg hadde selv ingen erfaring med dette fra tidligere. Det begrensede antallet kvantitative studier på barnehagefeltet, kan ha flere ulike forklaringer, som metodeopplæring i utdanningene, ideologisk og vitenskapsteoretisk forankring og hvilke spørsmål forskere innenfor barnehagefeltet har vært opptatt av. Johannessen, Tuft og Christoffersen (2010) skriver at kvalitativ metode særlig kan være hensiktsmessig når vi undersøker fenomener som det er forsket lite på. Da barnehagen som forskningsfelt er relativt nytt, kan dette være en av årsakene. Min tilnærming er imidlertid at vi må velge metode ut fra hva som er best egnet til å undersøke det vi lurer på. Barnehagen som forskningsfelt er svært komplekst og mangfoldig, og spørsmålene som stilles vil derfor være av svært ulik art.

Jeg har forsøkt å utarbeide et design som gir best mulig forutsetninger for å kunne besvare studiens forskningsspørsmål. Prosjektet har imidlertid hatt visse begrensninger, som tid, tilgjengelige informanter og ressurser. Dette er faktorer som har satt rammer for hva som har vært mulig å gjennomføre. Det ville vært ønskelig for studien om jeg hadde hatt et stort tilfeldig utvalg som var representativt for hele landet. Jeg har av praktiske årsaker valgt å begrense meg til å observere i barnehager i Oslo. Jeg har måttet trekke et utvalg som ikke er større enn at jeg selv kunne gjennomføre alle observasjonene innen tidsrammen for prosjektet. Rekruttering av informanter har vært en stor utfordring og har tatt opp en del tid. Dette har ført til at antallet barnehageansatte som har blitt observert har vært noe mindre enn det som var ønskelig.

4.2 Fremgangsmåte

Jeg vil i det følgende gjøre rede for fremgangsmåten for innsamlingen av datamaterialet til denne studien.

4.2.1 Utvalg

Jeg ønsket et utvalg som var representativt for barnehager i Oslo, og et tilfeldig utvalg ble derfor trukket. Ved å trekke et tilfeldig utvalg, hadde alle barnehagene som oppfylte kriteriene for deltakelse, like stor sjans for å bli trukket ut (Bjørndal &

Hofoss, 2004). Dette vil ikke kunne sikre at utvalget er representativt, men det gir stor sannsynlighet for at det vil være nær populasjonen (Johannessen et al., 2010). Det totale utvalget i studien er et resultat av flere omganger med trekking. Dette skyldes at andelen som ønsket å delta, var lavere blant de spurte, enn jeg hadde forventet. Til sammen ble 87 barnehager trukket ut, og forsøkt rekruttert til å delta i studien. Av disse deltok 20 barnehager. Utvalget ble trukket fra en oversikt over alle 781 barnehager i Oslo (Oslo Kommune, udatert). Barnehagene var organisert alfabetisk og fikk hvert sitt nummer mellom en og 781. Trekningen foregikk ved at et dataprogram produserte tilfeldige tall mellom en og 781. Barnehagene som tilhørte tallene som ble trukket, ble undersøkt opp mot kriteriene for deltakelse i studien:

- 1) Barnehagene måtte være godkjent for ettåringer. Barnehager som skrev på sine nettsider at de kun tok opp barn fra 2 år eller senere, ble utelukket.
- 2) Barnehagene som ble spurt om å delta i prosjektet skulle være ordinære barnehager. Åpne barnehager og familiebarnehager ble ekskludert.
- 3) Barnehagene måtte ha tilgjengelige epostadresser på nett.

Kriteriene ble satt opp av praktiske og designmessige årsaker.

4.2.2 Rekruttering

Barnehagene som oppfylte kriteriene for deltakelse i studien, ble forsøkt rekruttert via epost og telefon. Først ble en epost (se vedlegg 1) med forespørsel om deltakelse i studien sendt ut. Disse epostene inneholdt opplysninger om studiens bakgrunn og formål. Det ble informert om hva deltakelse i studien ville innebære, og om sikring av anonymitet. Det ble opplyst om at deltakere ville måtte avgi skriftlig samtykke. I slutten av epostene ble det informert om at barnehagene ville bli kontaktet per telefon etter en uke, dersom de ikke hadde besvart henvendelsen.

I underkant av 30% av de spurte barnehagene svarte innen en uke etter eposthenvendelsen. Det var omtrent like mange av disse som svarte ja, som nei. De resterende 70% av barnehagene som hadde blitt kontaktet via epost, ble en uke etter første henvendelse forsøkt kontaktet per telefon. Flere av styrerne var vanskelig å komme i kontakt med, grunnet sykdom, permisjoner og møter. Det var også flere barnehager der jeg aldri lyktes med å komme i kontakt med styrer. Barnehager som var vanskelig å komme i kontakt med, ble alle forsøkt kontaktet per telefon rundt fem ganger i løpet av en to ukers periode. Dersom de da fortsatt ikke hadde svart på henvendelsen, ble disse registrert som frafalte barnehager. Etter to uker med forsøk på

å komme i kontakt med barnehagene per telefon, hadde i overkant av 40% av de opprinnelig kontaktede barnehagene fortsatt ikke svart.

4.2.3 Frafall

Av de spurte barnehagene deltok om lag 22% i studien. Denne andelen vurderes som lav og utgjør en usikkerhetsfaktor for generalisering av funnene. Lav deltakelse er imidlertid ikke et ukjent problem blant norske barnehager de senere år. Det kan de ut til at barnehagene blir utsatt for økende press for å delta i undersøkelser (Gulbrandsen & Eliassen, 2013), og stor pågang av undersøkelser kan bidra til at flere ikke ønsker å delta (Johannessen et al., 2010). Det kan se ut til at det ligger et ekstra press på Oslo-barnehagene for deltakelse i studier, og det er vanlig at frafallet blant disse barnehagene er høyere enn i resten av landet (Gulbrandsen & Eliassen, 2013). Lav deltakelse blant Oslo-barnehager er en tendens som bekreftes i min studie.

For å kunne vurdere betydningen av frafallet i studien, er det hensiktsmessig å undersøke om frafallet er systematisk eller tilfeldig. Dersom frafallet er systematisk, vil det kunne oppstå utvalgsskjevheter i datamaterialet (Johannessen et al., 2010). De fleste av de 38% som svarte nei på henvendelsen, oppga begrunnelser for avslaget. Begrunnelsene som gikk hyppig igjen var

- flytting eller oppussing av lokaler
- at barnehagene ikke hadde ettåringer i år (på tross av informasjonen på nettsidene deres)
- at barnehagene allerede deltok i andre studier, eller hadde studenter i den aktuelle perioden

Den største andelen av barnehager som ikke deltok i studien var imidlertid de 40% som ikke svarte på henvendelsene. Denne gruppen er det vanskelig å si noe entydig om. En strategi for å undersøke representativiteten i nettoutvalget, er å undersøke utvalgets fordeling på variabler som vi vet noe om og vurdere disse opp mot fordelingene i populasjonen (Johannessen et al., 2010).

En variabel som det eksisterer kunnskap om, er fordelinger mellom kommunale og private barnehager. På landsbasis er om lag halvparten av alle barnehager private og tilsvarende andel er kommunale. Blant Oslos barnehagebarn har 62% opphold i kommunal barnehage (Oslo Kommune, 2013). I min studie er nesten 65 % av observasjonene gjennomført i private barnehager. Dette er altså en systematisk skjevhet i utvalget i studien. Det er imidlertid vanskelig å si noe entydig om betydningen av denne utvalgsskjevheten. Gulbrandsen og Eliassens (2013) rapport

viser at de private og kommunale barnehagene fordeler seg relativt likt på de strukturelle kvalitetsindikatorerne som er undersøkt. Det kan dermed se ut til at dette er en utvalgsskjevhet som ikke nødvendigvis er av stor betydning for generalisering av resultatene i studien.

Pedagogtetthet er en annen faktor som det finnes tilgjengelig kunnskap om. Høsten 2012 var medianen for antall ansatte med fullført førskolelærerutdanning i norske barnehager 37%, og fordelingen var relativt lik i kommunale og private barnehager (Gulbrandsen & Eliassen, 2013). I min studie har 41% av de ansatte som er observert fullført førskolelærerutdanning eller tilsvarende. Denne forskjellen er relativt liten, og det vil være rimelig å anta at eventuell betydning for utvalgsskjevhet er lav.

En annen utfordring ved det høye frafallet kan være positiv dreining i datamaterialet. Johannessen et al. (2010) skriver at henvendelser på undersøkelser med temaer som ikke interesserer de potensielle deltakerne, kan resultere i frafall. Dersom dette er tilfellet i denne studie, kan det hende at datamaterialet først og fremst representerer barnehager som i utgangspunktet er interessert i, og har arbeidet aktivt med, omsorg for de yngste. I NICHDs (NICHD Early Child Care Research Network, 1996) rapport om samme tema, forklares frafallet på 45% med liten interesse for temaet. I deres studie antas det derfor å være en positiv dreining. Det samme kan være en forklaring på noe av frafallet i min studie, og det er derfor mulighet for at resultatene i denne studien først og fremst er representativt for barnehager som i utgangspunktet har arbeidet med omsorg for de aller yngste barna.

4.2.4 Melding til NSD og innhenting av samtykker

Ved Høgskolen i Oslo og Akershus er Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) personvernombud for all forskning som gjennomføres. Dette gjelder også for mastergradsprosjekter. Før prosjektet ble igangsatt var jeg derfor i kontakt med NSD for å undersøke om mitt prosjekt var meldepliktig. Da prosjektet ikke behandler personopplysninger og dataene ikke ville kunne spores tilbake til deltakerne, ble prosjektet ikke vurdert som meldepliktig.

Ifølge Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) sine forskningsetiske retningslinjer, skal forskningsprosjekter som inkluderer personer kun igangsettes når informantene har gitt sitt frie og informerte samtykke (NESH, 2006). Dette prinsippet er formulert på bakgrunn av Personopplysningslovens § 8, 9 og 11 (Personopplysningsloven, 2000). Prinsippet om informert samtykke er altså både lovpålagt gjennom Personopplysningsloven og en viktig norm for god forskningsetikk. Under observasjonene i mitt prosjekt skulle det registreres data

knyttet til de barnehageansattes væremåte overfor barna, ingen data knyttet til barna ville bli registrert. I dette prosjektet anses derfor de ansatte som ble observert, som informanter. Disse har avgitt fritt og informert, skriftlig samtykke. I samråd med NSD ble det besluttet at foreldre på avdelingene, basene eller sonene jeg skulle observere på, skulle motta informasjon om prosjektet. Det ble imidlertid ikke ansett som nødvendig å innhente samtykke fra foreldre på vegne av sine barn, da ingen data som omhandlet barna skulle innhentes.

Alle ansatte som er observert, mottok i forkant av observasjonene en samtykkeerklæring (se vedlegg 2). Disse var utarbeidet etter NSDs mal og inneholdt informasjon om prosjektet. Videre var det beskrevet hva deltakelse i prosjektet innebar, om sikring av deltakernes anonymitet og deres rett til når som helst å trekke seg fra prosjektet. Samtlige ansatte som er med i studien har avgitt skriftlig samtykke og erklæringene har blitt oppbevart i et låst skap.

4.2.5 Observasjonsverktøy

Gjennom lesing av tidligere forskning knyttet til temaet for oppgaven, fattet jeg interesse for observasjonsverktøyet *Observational Record of the Caregiving Environment (ORCE)* (NICHD Early Child Care Research Network, 1996). Dette verktøyet registrerer omsorgsgiveres omsorgsfulle væremåte overfor små barn og er brukt i en rekke internasjonale studier knyttet til omsorg for små barn i barnehage (De Schipper et al., 2006; Degotardi, 2010; Hamre & Pianta, 2004; NICHD Early Child Care Research Network, 1996; Smyke et al., 2007). Verktøyet er utarbeidet på bakgrunn av tidligere forskning på de yngste barna, og vektlegger områder ved den voksnes væremåte, som har vist seg å bidra til deres sosiale og kognitive utvikling (NICHD Early Child Care Research Network, 1996). Disse blir kategorisert som «caregiving» eller *omsorgsfulle*. ORCE består av to deler, Behavior Scale og Qualitative Ratings (NICHD Early Child Care Research Network, 1996). Behavior Scale fokuserer på å registrere omsorgshandlinger, mens Qualitative Ratings tar for seg kvaliteter ved den voksnes omsorgsfulle væremåte. Denne delen fokuserer altså på *måten* omsorgshandlingene blir utført. Da det er omsorgskvaliteten eller de voksnes omsorgsfulle *væremåte* overfor ettåringer i barnehage, som er fokus for denne studien, har jeg valgt å ta utgangspunkt i de åtte områdene i ORCEs Qualitative Ratings (min frie oversettelse, se originalformuleringene i Vedlegg 3):

1. Personalet responderer til barnets sosiale tilnærmelser og møter barnets behov.
2. Personalet er ikke emosjonelt involvert eller engasjert. Personalet overser barnets behov.
3. Personalet er svært kontrollerende og voksensentrert i interaksjon med barnet.

4. Personalet deltar i aktiviteter som kan bidra til læring for barnet, som å snakke til barnet eller demonstrere leker.
5. Personalet uttrykker positive følelser i interaksjon med barnet.
6. Personalet uttrykker negative følelser i interaksjon med barnet.
7. Personalet uttrykker ingen følelser i interaksjon med barnet.
8. Personalet responderer passende, konsekvent og omgående på barnets signaler på ubehag.

Det er viktig å påpeke at en universell operasjonalisering av omsorgskvalitet ikke vil kunne dannes. Omsorgskvalitet er relasjonelt og barnets opplevelse av omsorgskvaliteten er et viktig aspekt som ikke blir undersøkt i denne studien. De overnevnte punktene, som utgangspunkt for mine observasjoner, er imidlertid valgt på bakgrunn av en tanke om at de utgjør sentrale momenter for en væremåte som kan kategoriseres som omsorgsfull overfor de yngste barna i barnehagen. Disse samsvarer godt med min egen forståelse av en omsorgsfull væremåte overfor små barn i barnehagen, som redegjort for i kapittel 3.2.3.

Påstandene ble vurdert under hver observasjon på en firepunkt Likert skala (se f. eks. Johannessen et al., 2010) fra én for *ikke karakteristisk*, til fire for *svært karakteristisk*. Dette er den samme skalaen som er tatt i bruk av NICHD (1996) ved bruk av Qualitative Ratings i ORCE. I analysene er punktene 2, 3, 6 og 7 snudd, slik at *ikke karakteristisk* vil gi en score på fire, da disse er negativt ladde påstander. Høy score på skalaen betegner en væremåte der den voksne leser barnets signaler, anerkjenner deres kommunikasjon og responderer passende på denne (De Schipper et al., 2006). For denne studien har ORCEs punkter under Qualitative Ratings dannet et utgangspunkt for observasjonene, men vurderingene som er gjort er tilpasset den norske barnehagekonteksten, og min kulturelle og faglige forståelse av omsorg (se 3.2.3). Tabell 1 forklarer nærmere hvordan vurderingene av de ansattes omsorgsfulle væremåte er gjennomført i barnehagene. Tabellen er utarbeidet av meg, for å spesifisere tydelig hva som ligger i vurderingene som utgjør denne studiens datamateriale.

Tabell 1. Observasjonsverktøy for vurdering av barnehageansattes omsorgsfulle væremåte. Med utgangspunkt i åtte områder hentet fra ORCEs Qualitative Ratings (NICHD, 1996).

1. Personalet responderer til barnets sosiale tilnærmelser og møter barnets behov.

For å observere den ansattes **respons** har jeg sett både på blikk-kontakt, endringer i ansiktsuttrykk og kroppslige og verbale svar.

Sosiale tilnærmelser forstås som kroppslige eller verbale initiativ. Eksempler på kroppslige initiativ kan være at barnet strekker armene sine mot den voksne eller finner frem en leke fra gulvet og viser den til den voksne. Eksempler på verbale sosiale tilnærmelser kan være enkeltstavelser som «se!» eller «oj» eller andre lyder som signaliserer ønske om oppmerksomhet.

Under dette området observeres **barnets behov** utfra behov for observerbare praktiske omsorgshandlinger. Eksempler på slike omsorgshandlinger kan være bleieskift, vask av skitne hender, pussing av snørrete neser, mating og hjelp til påkledning. Når jeg har vurdert gjennomføringen av handlingene har jeg lagt vekt på den ansattes responstid fra behovet oppstår, og om responsen fremstår som tilstedeværende.

Svært karakteristisk	Karakteristisk	Noe karakteristisk	Ikke karakteristisk
4	3	2	1
En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>svært karakteristisk</i> under dette området ved å respondere raskt og tilstedeværende på alle barnets sosiale tilnærmelser. Den ansatte er videre rask til å oppdage behov for hjelp til gjennomføring av praktiske omsorgsoppgaver og disse gjennomføres når behovet oppstår, med tilstedeværelse i situasjonen fra den ansattes side.	En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>karakteristisk</i> under dette området ved å respondere tilstedeværende på de fleste av barnets sosiale tilnærmelser. Responsen kommer ikke alltid umiddelbart og tilstedeværelsen i samspillet er noe ujevnt. Den ansatte er rask til å oppdage behov for hjelp til gjennomføring av praktiske omsorgsoppgaver og disse gjennomføres stort sett når behovet oppstår.	En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>noe karakteristisk</i> under dette området ved ofte å bruke en del tid på å respondere på barnets sosiale tilnærmelser. Det forekommer at den ansatte overser sosiale tilnærmelser fra barnet. Den ansatte fremstår innimellom fraværende i samspillet med barnet. Det tar ofte lang tid før den ansatte oppdager barnets behov for praktiske omsorgsoppgaver, men disse gjennomføres når den ansatte har lagt merke til behovet.	En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>ikke karakteristisk</i> under dette området ved å overse de fleste av barnets sosiale tilnærmelser. En ansatt som får denne vurderingen gjennomfører omsorgshandlinger kun ved barnehagens rutiner og fremstår under disse fraværende.

2. Personalet er ikke emosjonelt involvert eller engasjert. Personalet overser barnets behov.

For å observere om ansatte virker **emosjonelt involverte** har jeg sett på hvorvidt de intoner seg til barnets sinnstemninger og emosjonelle behov. Intonasjon observeres gjennom å se på den ansattes tilgjengelighet for blikk-kontakt, og tilpassing av kroppsspråk og verbalspråk til de emosjonelle behovene som barnet kommuniserer.

Når jeg har observert de ansattes **engasjement** i samspillet med barnet, er dette primært vurdert utfra den ansattes kroppsspråk. Å oppsøke og å vise interesse for barnet, vurderes som engasjement fra den ansattes side.

Barnets behov er under dette området er forstått som barnets emosjonelle behov. Her vurderes det hvorvidt den ansatte støtter og anerkjenner barnets verbale og kroppslige uttrykk for tanker, undring og følelser.

Svært karakteristisk	Karakteristisk	Noe karakteristisk	Ikke karakteristisk
1	2	3	4
En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>svært karakteristisk</i> under dette området, ved ikke å vise emosjonelt engasjement og involvering. Denne vurderingen gis når den ansatte gjennomgående overser barnets uttrykk for emosjonelle behov.	En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>karakteristisk</i> under dette området, ved stort sett å vise lite emosjonelt engasjement og involvering. Denne vurderingen gis når den ansatte flere ganger overser barnets uttrykk for emosjonelle behov.	En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>noe karakteristisk</i> under dette området, ved å vise emosjonelt engasjement og involvering i samspill med barnet under mesteparten av observasjonstiden. Det forekommer at den ansatte virker noe mindre involvert og engasjert i løpet av observasjonstiden. Denne vurderingen gis når den ansatte stort sett responderer adekvat på barnets uttrykk for emosjonelle behov.	En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>ikke karakteristisk</i> under dette området, dersom væremåten primært er preget av emosjonell involvering og engasjement. Denne vurderingen gis når den ansatte gjennomgående responderer på barnets uttrykk for emosjonelle behov.

3. Personalet er svært kontrollerende og voksesentrert i interaksjon med barnet.

Når jeg har observert hvorvidt ansatte opptrer svært **kontrollerende** overfor barnet, har jeg vurdert hvorvidt de styrer barnets atferd, verbalt og kroppslig. Dette kan gjøres ved brå stemmebruk, verbalt (gjerne i form av «Nei!»), eller ved å bruke sin egen kropp til dirigere barnets kropp i ønsket retning. Den ansattes væremåte vurderes videre som kontrollerende dersom barnet ignoreres for å regulere uønsket atferd.

En væremåte der den ansattes egne personlige ønsker settes foran barnets, vurderes som **voksesentrert**. Eksempler på voksesentrert atferd er stillesittende kaffedriking, svært lav terskel for «hysjing» og samtaler med andre ansatte som ikke er av betydning for arbeidet med barna. Ansatte som vurderes som svært voksesentrerte under observasjonstiden bruker lang tid på å gi respons på barnets initiativer, dersom de er i samtale med andre voksne.

Svært karakteristisk	Karakteristisk	Noe karakteristisk	Ikke karakteristisk
1	2	3	4
En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>svært karakteristisk</i> under dette området ved gjennomgående å kontrollere barnets væremåte og opptre voksesentrert i samspill med barnet.	En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>karakteristisk</i> under dette området dersom det forekommer flere ganger under observasjonstiden at han/hun opptrer kontrollerende og voksesentrert i interaksjon med barnet.	En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>noe karakteristisk</i> under dette området dersom det forekommer en enkelt gang at han/hun opptrer kontrollerende og voksesentrert i interaksjon med barnet.	En ansatt får sin væremåte under observasjonstiden vurdert som <i>ikke karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun ikke opptrer kontrollerende og voksesentrert i interaksjon med barnet.

4. Personalet deltar i aktiviteter som kan bidra til læring for barnet, som å snakke til barnet eller demonstrere leker.

Aktiviteter som kan bidra til læring for barnet forstås i denne sammenheng i snever betydning; relasjonell læring er forsøkt ivarettatt under øvrige observerte områder. **Læring** er i denne sammenheng forstått som kognitiv læring og innlæring av fysiske ferdigheter. Eksempler på slike aktiviteter er altså samtale med barnet, benevning av gjenstander og personer i omgivelsene, demonstrasjon av leker og igangsetting av fysiske aktiviteter som dans eller graving i sandkasse.

Svært karakteristisk	Karakteristisk	Noe karakteristisk	Ikke karakteristisk
4	3	2	1
En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>svært karakteristisk</i> under dette området ved å snakke aktivt med barnet og å initiere og støtte aktiviteter som kan bidra til læring for barnet.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>karakteristisk</i> under dette området ved ofte å snakke med barnet og/eller å delta aktiviteter som kan bidra til læring for barnet.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>noe karakteristisk</i> under dette området dersom det kun forekommer sjeldent at han/hun snakker med barnet eller deltar i aktiviteter som kan bidra til læring for barnet.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>ikke karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun ikke snakker med barnet og ikke deltar i aktiviteter som kan bidra til læring for barnet.

5. Personalet uttrykker positive følelser i interaksjon med barnet.

Uttrykk for positive følelser er observert ved å se på den ansattes kroppsspråk, ansiktsuttrykk, stemmebruk og verbale ytringer til barnet.

Svært karakteristisk	Karakteristisk	Noe karakteristisk	Ikke karakteristisk
4	3	2	1
En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>svært karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun gjennomgående viser positive følelser overfor barnet under observasjonstiden.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun store deler observasjonstiden viser positive følelser overfor barnet.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>noe karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun deler av observasjonstiden viser positive følelser overfor barnet.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>ikke karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun ikke viser positive følelser overfor barnet under observasjonstiden.

6. Personalet uttrykker negative følelser i interaksjon med barnet.

Uttrykk for negative følelser er observert ved å se på den ansattes kroppsspråk, ansiktsuttrykk, stemmebruk og verbale ytringer til barnet.

Svært karakteristisk	Karakteristisk	Noe karakteristisk	Ikke karakteristisk
1	2	3	4
En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>svært karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun gjennomgående viser negative følelser overfor barnet under observasjonstiden.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun store deler observasjonstiden viser negative følelser overfor barnet.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>noe karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun deler av observasjonstiden viser negative følelser overfor barnet.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>ikke karakteristisk</i> under dette området dersom han/hun ikke viser negative følelser overfor barnet under observasjonstiden.

7. Personalet uttrykker ingen følelser i interaksjon med barnet.

Uttrykk for ingen følelser i interaksjon med barnet observeres ved fravær av uttrykk for positive og negative følelser.

Svært karakteristisk	Karakteristisk	Noe karakteristisk	Ikke karakteristisk
1	2	3	4
En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>svært karakteristisk</i> under dette området ved gjennomgående ikke å uttrykke følelser overfor barnet under observasjonstiden.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>karakteristisk</i> under dette området ved stort sett ikke å uttrykke følelser overfor barnet under observasjonstiden.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>noe karakteristisk</i> under dette området ved kun å uttrykke følelser overfor barnet noen deler av observasjonstiden.	En ansatt får sin væremåte vurdert som <i>ikke karakteristisk</i> under dette området ved stort sett å uttrykke følelser overfor barnet under observasjonstiden.

8. Personalet responderer passende, konsekvent og omgående på barnets signaler på ubehag.

Barnets signaler på ubehag har blitt observert ved å se på signaler som gråt, ansiktsuttrykk som viser ubehag, eller verbale ytringer som signaliserer ubehag.

Den ansattes **respons** er vurdert ut fra hvorvidt den samsvarer med barnets signaler på ubehag. Signaler på kraftig ubehag krever raskere og sterkere respons enn signaler på lettere ubehag.

Svært karakteristisk	Karakteristisk	Noe karakteristisk	Ikke karakteristisk
4	3	2	1
Den ansatte får sin væremåte vurdert som <i>svært karakteristisk</i> under dette området ved å respondere passende, konsekvent og omgående på alle barnets signaler på ubehag.	Den ansatte får sin væremåte vurdert som <i>karakteristisk</i> under dette området ved stort sett å respondere passende, konsekvent og omgående på barnets signaler på ubehag.	Den ansatte får sin væremåte vurdert som <i>noe karakteristisk</i> under dette området ved å respondere ujevnt på barnets signaler på ubehag.	Den ansatte får sin væremåte vurdert som <i>ikke karakteristisk</i> under dette området ved å overse barnets signaler på ubehag.

4.2.6 Pretest

Etter å ha funnet frem til ORCEs åtte områder under Qualitative Ratings, ønsket jeg å teste disse i barnehagen. Jeg gjennomførte derfor pretesting av verktøyet i to barnehager før selve datainnsamlingen startet. Jeg observerte under disse pretestene til sammen seks barnehageansatte. Pretestene hadde to hovedformål; det ene formålet var å undersøke verktøyets validitet, altså hvor godt observasjonsverktøyet målte det som skulle måles (de ansattes omsorgsfulle væremåte), og det andre formålet var å utarbeide observasjonsprosedyre og observatørrolle. Jeg vil i det følgende trekke frem noen viktige erfaringer jeg gjorde meg under pretesten, knyttet til observasjonsverktøyets validitet. Observasjonsprosedyre og observatørrolle ble utarbeidet under pretestene, men vil bli beskrevet i de to påfølgende delkapitlene.

For å undersøke observasjonsverktøyets validitet var jeg interessert i å se på om det var samsvar mellom områdene i verktøyet og mine egne faglige vurderinger av de ansattes omsorgsfulle væremåte, og det var under disse barnehagebesøkene at jeg utarbeidet de mer detaljerte vurderingskriteriene, som beskrevet i *Tabell 1*. I utgangspunktet var min vurdering at punktene fra Qualitative Ratings representerte sentrale områder for omsorgsfulle væremåter overfor ettåringer, men jeg var spent på om jeg i møtet med praksisfeltet ville finne momenter som var aktuelle å tilføye, eller eventuelt sløyfe. Under pretestene oppdaget jeg at de ansattes tilgjengelighet for barna, eller tiden de faktisk var i samspill, kunne vært relevant informasjon å ha med i verktøyet. Jeg oppdaget at det til en viss grad var mulig å score relativt høyt på skalaen, samtidig som den ansatte kun i korte perioder var i samspill med barnet.

Dersom barnet tok mye initiativ til samspill ville fraværende ansatte registreres som fraværende, men for et mer forsiktig eller opptatt barn, ville de i lange perioder kunne være uten noen kontakt med barnehagens ansatte. Jeg så imidlertid at det ikke ville være gjennomførbart innenfor denne studiens omfang å implementere samspilltid i observasjonsverktøyet. Det er heller ikke sikkert at mer samspill mellom barn og voksne er synonymt med bedre ivaretagelse av ettåringens omsorgsbehov. Jeg valgte å ikke inkludere informasjon om dette, men mener det i fremtidige studier kan være et interessant moment å se på. Informasjon om de ansattes tilgjengelighet for samspill ville vært et spennende supplement til denne studiens funn.

Videre ønsket jeg å vurdere om punkt tre og seks skulle få være med (3. Personalet er svært kontrollerende og voksensentrert i interaksjon med barnet. 6. Personalet uttrykker negative følelser i interaksjon med barnet). Disse ble utelukket fra analysene i NICHDs studie, grunnet mangel på variasjon i observasjonene (NICHD Early Child Care Research Network, 1996). Observatørene fant ikke at disse i nevneverdig grad var tilstedeværende blant de amerikanske barnehageansatte. Mine erfaringer som førskolelærer tilsier imidlertid at dette dessverre kan forekomme. Etter pretestene og samtaler med andre førskolelærere, besluttet jeg å inkludere disse punktene i observasjonsverktøyet.

4.2.7 Observatørrolle

Robson (2011) skriver at en fare som observatør kan være at man påvirker det som skal observeres. I denne studien, der jeg ønsket å få et best mulig bilde av faktiske forhold i barns omsorgsmiljø, var det sentralt å forsøke å minimere en slik påvirkning. Robson (2011) trekker frem to hovedstrategier for å forsøke å minimere en slik effekt; enten minimal interaksjon med gruppen som observeres, eller å tilvenne gruppen observatørens tilstedeværelse. I min studie ville det siste vært vanskelig å gjennomføre innenfor rammene for et masterprosjekt, da jeg skulle observere i et relativt stort antall barnehager innenfor tidsrammen. Jeg valgte derfor den første strategien, minimal interaksjon med gruppen som ble observert. Overfor personalet klargjorde jeg min egen rolle i forkant av observasjonene. Jeg formidlet at jeg ønsket at de skulle arbeide som normalt og forsøke å late som om jeg ikke var tilstede. Jeg gjorde det klart at jeg ikke ville være deltakende og at jeg ikke kom til å gripe inn i situasjoner dersom barna for eksempel trengte hjelp. Ønsket om å minimere min påvirkning på de som skulle observeres, var motivasjonen bak valget av observatørrolle.

Overfor barna inntok jeg en observatørrolle som kan beskrives som en kjedelig gjest (inspirert av Abrahamsens beskjedne gjest, 2004). Jeg tok ikke initiativ til samspill, men svarte kort på verbale og kroppslige henvendelser. Min observatørrolle befant seg

i krysningen mellom vennlig og opptatt. Noe overraskende var det at barna så ut til å ha lite problemer med å forholde seg til dette. Enkelte var nysgjerrige, men dette gikk stort sett raskt over. Jeg fikk ikke inntrykk av at barn ble urolige og utrygge av min tilstedeværelse. Dette samsvarer med Løkkens (Løkken & Søbstad, 2013) erfaringer med videoobservasjon i barnehagen. Også hun opplevde raskt å bli uinteressant for barna. Ved bruk av videofilming hadde hun et kamera foran ansiktet, og hun trekker frem at dette kan ha bidratt til distansering. Det kan se ut til at min skriveblokk kan ha hatt en noe tilsvarende effekt.

4.2.7.1 Observatørrollen ble utfordret

Observatørrollen ble i noen situasjoner utfordret. Innhenting av data som innebærer møter mellom mennesker, fordrer tilstedeværelse og evne til å improvisere utfra rammer og kontekst. Ved én anledning valgte jeg å bryte helt med min egen regel om ikke å gripe inn. Det oppstod en situasjon der en assistent var alene med åtte små barn, hvorav halvparten av ulike årsaker gråt. Et av barna falt ned fra en stol og hylte umiddelbart. Da det var mange andre som gråt og assistenten forsøkte å trøste disse, fikk vedkommende tilsynelatende ikke med seg fallet. Barnet ble derfor liggende gråtende og alene med blåmerke i pannen. I denne situasjonen valgte jeg å bryte ut av min observatørrolle for å ivareta barnets behov, jeg fikk tak i en annen ansatt som barnet kjente. Barnet fikk trøst og et fang å sitte på. Følgebarnet⁴ i denne situasjonen var et annet barn, men heller ikke dette barnets behov for trøst ble ivaretatt. Her ble det gitt laveste score i observasjonsskjemaet under område nummer åtte (8. Personalet responderer passende, konsekvent og omgående på barnets signaler på ubehag). Denne episoden er et eksempel på at etiske vurderinger og ivaretakelse av små barn, noen ganger må trumfe forhåndsdefinerte regler. Episoden er også et eksempel på at strukturelle faktorer tilsynelatende kan ha stor betydning for de ansattes mulighet til å yte omsorg for de yngste.

4.2.8 Observasjonsprosedyre

Det var avgjørende for dataenes reliabilitet at samme prosedyre ble fulgt under samtlige observasjoner. Observasjonsprosedyren ble utarbeidet under pretestene. I det følgende vil jeg beskrive hvordan dataene er innhentet.

Personalet mottok i forkant av observasjonsdagen en samtykkeerklæring. Denne inneholdt informasjon om studiens formål og beskrivelse av hva deltakelse innebar. Ved ankomst i barnehagene innhentet jeg samtykker fra de ansatte som skulle observeres. Jeg ga så alle de ansatte som skulle observeres, muntlig beskrivelse av hva

⁴ Følgebarn vil bli forklart nærmere på neste side.

som skulle skje. Den muntlige beskrivelsen var lik i alle barnehagene. Jeg ga beskjed om at jeg ønsket at de skulle arbeide som normalt, og at jeg ønsket at de forsøkte å late som om jeg ikke var tilstede. Under pretestene hadde jeg erfart at ansatte kunne være svært imøtekommende, og at dette kunne gå utover deres samspill med barna. På den måten ville min tilstedeværelse kunne virke betydelig inn på dataene og dette var ikke ønskelig. Jeg ga derfor alle ansatte beskjed om at jeg ikke kom til å være deltakende under selve observasjonstiden.

I forkant av hver observasjon ble det valgt et følgebarn. Det ble ikke registrert noen data på følgebarna, men de ansattes væremåte overfor følgebarnet ble registrert. Følgebarna dannet fokus for observasjonene, i barnegrupper som ofte bestod av barn i ulike aldre. Dette samsvarer med måten ORCE er brukt i NICHDs (1996) studie, det var ett barn barnehagepersonalets væremåte ble observert utfra. Bruk av følgebarn gav meg et mer nøyaktig bilde av omsorgsmiljøet en tilfeldig valgt ettåring i barnehage befinner seg i, i et utsnitt fra deres barnehagedag. De ansatte fikk ikke informasjon om at det var et barn som ble fulgt spesielt. I forkant av datainnsamlingen ble det bestemt at følgebarna skulle være så nærme 12 måneder som mulig, men aldri under 11 måneder og ikke fylt to år. Ved to anledninger fylte et av barna ett år på observasjonsdagen. Her valgte jeg begge ganger det barnet som var nest nærmest 12 måneder, da jeg ikke ønsket at eventuell ekstra oppmerksomhet grunnet anledningen, skulle spille inn. Ved to anledninger ble også følgebarna lagt til å sove i starten av observasjonstiden, grunnet trøtthet. I disse situasjonene ble barnet som var nest nærmest 12 måneder valgt og observasjonstiden startet på nytt.

Observasjonstiden var satt til 40 minutter, per avdeling, base eller sone. Jeg ønsket å bruke nok tid til å danne et bilde av omsorgskvaliteten, samtidig som det skulle være mulig å observere i et relativt stort antall barnegrupper innenfor tidsrammen til prosjektet. Det kan innvendes at 40 minutter er lite tid til å vurdere ansattes omsorgsfulle væremåte. Det overrasket meg imidlertid hvor mye jeg kunne se i løpet av denne tiden, med et så spesifikt fokus som følgebarn og observasjonsverktøyet tilbød. ORCE (NICHD, Early Child Care Research Network, 1996) har i ulike studier blitt brukt for å registrere voksnes omsorgsfull væremåte i observasjoner med forskjellig tidsrom. Degotardi (2010) har filmet leksituasjoner som varte i omlag 12 minutter, og brukt ORCE for å vurdere kvaliteten på samspillet. I NICHDs (Early Child Care Research Network, 1996) studie ble de barnehageansatte observert fire ganger i en periode på to år, i 44 minutters sykluser. Andre studier har altså også valgt relativt stramme tidsavgrensninger på observasjonene av de ansattes omsorgsfulle væremåte.

Under selve observasjonene førte jeg løpende protokoll på de ansattes væremåte overfor følgebarnet; de ansattes væremåte overfor følgebarnet under hele observasjonstiden ble skrevet ned. Rett i etterkant av observasjonstiden ble observasjonene systematisert. Et observasjonsskjema ble fylt ut per ansatt som hadde vært nok i interaksjon med følgebarnet under observasjonstiden, til at det var grunnlag for å fylle ut et slikt. Jeg observerte de ansattes omsorgsfulle væremåte overfor følgebarna i de situasjonene de var i under observasjonstiden, fra ute- eller innelek til måltid, eller voksenstyrte aktiviteter. Jeg fulgte dem imidlertid ikke inn i bleieskiftsituasjonene, da dette er en privat situasjon og kan oppleves invaderende. Alle observasjoner ble gjennomført på formiddagen.

4.3 Validitet og reliabilitet

Kvaliteten på en undersøkelse er avhengig av validiteten og reliabiliteten til datamaterialet den er basert på. Validitet er en betegnelse for gyldighet og forstås som systematiske målingsfeil. Reliabilitet betegner påliteligheten til datamaterialet og denne påvirkes av tilfeldige målingsfeil (Kleven, Hjordemaal & Tveit, 2011). Reliabilitet og validitet må forstås i sammenheng; et datamateriale med høy grad av reliabilitet, er en forutsetning for et valid materiale. Høy grad av reliabilitet vil imidlertid ikke kunne sikre validiteten. Jeg vil i det følgende vurdere denne studiens datamateriales validitet og reliabilitet.

4.3.1 Validitet

Validiteten i studien må vurderes utfra hvorvidt datamaterialet måler det som er ment å måles. Under mine observasjoner ønsket jeg å måle barnehageansattes omsorgsfulle væremåte overfor ettåringene. Hvorvidt dette kan vurderes som vellykket, kommer blant annet an på operasjonaliseringen, i mitt tilfelle observasjonsverktøyet og mine egne utarbeidede vurderingskriterier for dettes, samsvar med begrepet *omsorgsfull væremåte*. ORCEs Qualitative Ratings er tatt i bruk i en rekke studier for å måle omsorgsgiveres væremåte, og dette gir tyngde til begrepsoperasjonaliseringen. Verktøyet er utarbeidet etter omfattende arbeid med å identifisere faktorer ved omsorgsgivers væremåte som ses som sentrale for positiv utvikling for barn i denne aldersgruppen (NICHD, Early Child Care Research Network, 1996). Det er imidlertid ikke til å komme bort fra at observasjonsverktøyet vanskelig kan være en fullstendig representasjon av alle aspekter ved en omsorgsfull væremåte overfor ettåringer, og studiens funn må forstås i lys av dette. Jeg forstår omsorgsuttrykk som kulturelt betinget, og en universell operasjonalisering vil derfor ikke kunne eksistere. Jeg har tilpasset operasjonaliseringene til denne studien (se *Tabell 1*), og vurderingene vil derfor henge nøye sammen med min forståelse av en omsorgsfull væremåte overfor

små barn i barnehagen. Jeg oppfordrer derfor lesere til å se studiens funn i lys av kapittel 3, samt *Tabell 1*.

4.3.2 Reliabilitet

For å skaffe data med høy grad av reliabilitet, har jeg standardisert observasjonsprosedyren og benyttet forhåndsdefinerte kategorier under observasjonene. Det kan innvendes at barnehagehverdagen har en kompleksitet som gjør at svært mange faktorer, også utenfor de som undersøkes i denne studien, kan spille inn på de ansattes væremåte ved målingstidspunktet. Reliabilitetsbegrepet tar imidlertid høyde for dette og beskriver ”påliteligheten i målingen av de enkelte personer ved målingstidspunktet” (Kleven et al., 2011, s. 90). Det vil derfor ikke være gitt at jeg vil få nøyaktig det samme resultatet dersom jeg observerer samme person under de samme strukturelle forholdene en annen dag. Denne typen målingsfeil kalles tilfeldige målingsfeil, da feilene ikke følger noe bestemt mønster. I følge Kleven et al. (2011) fungerer dette på samme måte som flaks og uflaks. Gitt at antallet observasjoner er stort nok, vil disse målingsfeilene ifølge de store talls lov, utjevne seg (Kleven et al., 2011).

Vurderer-reliabilitet har i min studie vært forsøkt sikret ved å benytte klart definerte kriterier for vurderingene. Kriteriene fremkommer tydelig av observasjonsverktøyet, og jeg skaffet meg erfaringer med bruk av disse under pretestene. Kleven et al. (2011) skriver at resultatets avhengighet av den som vurderer prestasjonene, er en sentral faktor når en skal vurdere reliabilitet. I studier som NICHDs (Early Child Care Research Network, 1996) eller Degotardis (2010) har vurderer-reliabiliteten blitt forsøkt sikret ved å trene og sertifisere observatørene. Dette er avgjørende for at det skal være en indre sammenheng i observasjonene på tvers av observatør. I min studie gjennomførte jeg alle observasjonene selv. Jeg er ikke sertifisert, og tar i bruk egenutarbeidede vurderingskriterier. Jeg benyttet pretestene til å trene på bruken av verktøyet, og har arbeidet aktivt for å bruke skalaen på en konsistent måte under samtlige observasjoner.

For å undersøke observasjonsverktøyets indre reliabilitet gjennomførte jeg korrelasjonsanalyser for de ulike områdene i verktøyet (se *Tabell 2*). Korrelasjon ved bruk av korrelasjonskoeffisienten *Pearsons r* er oppgitt i fremstillingen, på tross av for lavt målenivå på variablene⁵, jeg har imidlertid også undersøkt materialet med rangkorrelasjonskoeffisienten *Spearman's rho*, og fått nesten identisk resultat. Korrelasjonsmatrisen (*Tabell 2*) viser at samtlige områder korrelerer positivt med

⁵ Jeg vil i kapittel 4.5.1 gå nærmere inn på variablenes målenivå.

hverandre, og dette styrker sikkerheten knyttet til at de ulike områdene i verktøyet måler samme fenomen (Urda, 2005). To par korrelerer imidlertid sterkt; område en og to ($r= 0,82$), og område fem og syv ($r= 0,89$). Høy korrelasjon mellom områdene er uheldig for verktøyets validitet, da det kan se ut til at de i stor grad måler det samme. Jeg har derfor valgt å fjerne et område i hvert par, der korrelasjonen er høyere enn $r= 0,80$. Område to og syv er derfor fjernet fra målet for omsorgskvalitet i analysene. Disse ble fjernet fremfor en og fem, da fjerning av to og syv resulterte i høyere Cronbachs alpha (α). Cronbachs alpha er et reliabilitetsmål som kan brukes på målinger som kun er gjort på et tidspunkt, og er brukt for å måle intern konsistens i verktøyet (Ringdal, 2013). Cronbachs alpha undersøker hvorvidt de ulike områdene i verktøyet til sammen utgjør et konsistent mål. I mitt materiale er Cronbachs alfa på 0,90. Ringdal (2013) skriver at $\alpha=0,70$ regnes som en nedre grense for reliabilitet, men det er omstridt hvorvidt 0,70 er tilstrekkelig (se f. eks Cortina, 1993). Et stort antall områder vil nesten automatisk gi høy Cronbachs alpha, og Cortina (1993) argumenterer derfor for å ta antallet områder inkludert i målet med i betraktning ved vurdering av alphakoeffisienten. Cronbachs alpha i denne studiens materiale må vurderes som høy, særlig tatt i betraktning at målet for omsorgskvalitet kun inneholder seks områder.

Tabell 2. Korrelasjonsmatrise for områdene i observasjonsverktøyet, med korrelasjonskoeffisienten Pearsons *r*.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Personalet responderer til barnets sosiale tilnærmelser og møter barnets behov.	1,00	0,82**	0,73**	0,72**	0,79**	0,50**	0,76**	0,77**
2. Personalet er ikke emosjonelt involvert eller engasjert. Personalet overser barnets behov.	0,82**	1,00	0,69**	0,72**	0,76**	0,42**	0,78**	0,79**
3. Personalet er svært kontrollerende og voksensentrert i interaksjon med barnet.	0,73**	0,69**	1,00	0,49**	0,54**	0,62**	0,55**	0,55**
4. Personalet deltar i aktiviteter som kan bidra til læring for barnet, som å snakke til barnet eller demonstrere leker.	0,72**	0,72**	0,49**	1,00	0,67**	0,35**	0,59**	0,76**
5. Personalet uttrykker positive følelser i interaksjon med barnet.	0,79**	0,76**	0,54**	0,67**	1,00	0,36**	0,89**	0,78**
6. Personalet uttrykker negative følelser i interaksjon med barnet.	0,50**	0,42**	0,62**	0,35**	0,36**	1,00	0,26*	0,43**
7. Personalet uttrykker ingen følelser i interaksjon med barnet.	0,76**	0,78**	0,55**	0,59**	0,89**	0,26*	1,00	0,73**
8. Personalet responderer passende, konsekvent og omgående på barnets signaler på ubehag.	0,77**	0,79**	0,55**	0,76**	0,78**	0,43**	0,73**	1,00

**= Korrelasjon signifikant på 0,01 nivå

*= Korrelasjon signifikant på 0,05 nivå

4.4 Begrensninger

Jeg vil i det følgende trekke frem sentrale begrensninger ved denne studien.

4.4.1 Kausalitet

I denne studien kan det ikke fastslås kausalitet. På bakgrunn av materialet er det ikke mulig å si sikkert om de utvalgte strukturelle forholdene *påvirker* omsorgskvaliteten direkte. Det virker imidlertid usannsynlig at årsaksforholdet skulle eksistere motsatt vei; at omsorgskvaliteten påvirker de strukturelle forholdene. Jeg vil derfor anta at eventuelle sammenhenger i materialet skyldes påvirkninger fra de strukturelle forholdene på omsorgskvaliteten. Det kan allikevel ikke utelukkes at sammenhengene er spuriøse, eller at faktorer på utsiden av min forklaringsmodell kan være mer utslagsgivende. De utvalgte strukturelle forholdene er imidlertid valgt på bakgrunn av funn fra omfattende internasjonal forskning, som har identifisert disse strukturelle faktorene som de mest utslagsgivende (Lamb, 1998). Jeg vurderer det derfor som sannsynlig at eventuelle sammenhenger i mitt materiale, skyldes at de strukturelle forholdene kan ha påvirket personalets muligheter til å handle omsorgsfullt overfor ettåringene, i de barnehagene jeg har besøkt.

4.4.2 Generalisering av funn

Utvalgsstørrelsen i denne studien er noe mindre enn planlagt. Dette skyldes høy frafallsandel og tidsbegrensninger på prosjektet. Utvalgsstørrelsen bidrar dermed til å vanskeliggjøre statistisk generalisering av studiens funn. Statistiske generaliseringer bygger på prinsippet om tilfeldig utvalg fra en populasjon (Kleven et al., 2011), i dette tilfellet alle barnehager i Oslo. Da det ikke er gjennomført observasjoner i barnehager over hele landet, kan det være problematisk å generalisere funnene til alle norske barnehager. Deltakelsesandelen på kun 22% bidrar ytterligere til å vanskeliggjøre generalisering av studiens funn. Jeg kan ikke se bort fra muligheten for at det er en positiv dreining i materialet, da det vurderes som sannsynlig at barnehager som har arbeidet med omsorg for de aller yngste, kan være overrepresentert blant barnehagene som ønsket å delta i studien.

4.5 Analysemetoder

Jeg vil i det følgende gjøre rede for systematiseringen av denne studiens datamateriale, før jeg beskriver hvilke analysemetoder som er tatt i bruk for å besvare oppgavens forskningsspørsmål.

4.5.1 Systematisering av datamaterialet

I analysene tas de fire variablene som er målt under observasjonene, i bruk; omsorgskvalitet, barnegruppestørrelse, forholdstall mellom barn og voksne, og de

ansattes utdanningsbakgrunn. Jeg vil i det følgende presisere hvordan disse variablene er målt i denne studien og hvilket målenivå de befinner seg på. Variablenes målenivå har vært av sentral betydning når jeg har valgt hvilke statistiske analyser som best er egnet til å belyse forskningsspørsmålet.

I analysene betegnes vurderingen av de ansattes omsorgsfulle væremåte, målt med denne studiens observasjonsverktøy (se område én, tre, fire, fem, seks og åtte i *Tabell 1*, Kap. 4.3.5) som *omsorgskvalitet*. Denne variabelen er på ordinalt nivå; tallene er rangordnet. At variabelen er rangordnet vil si at kategoriene kan ordnes i en logisk rekkefølge (Bjørndal & Hofoss, 2012). I vurderingene av omsorgskvalitet betegner tallet fire høyere kvalitet enn tallet tre, tre viser høyere kvalitet enn to, osv. I analysene er det brukt additive mål for denne variabelen, hvert av de seks områdene som ble inkludert etter reliabilitetstestene, gir minimum ett poeng og maksimalt fire poeng. Ved å addere tallene fra alle de seks områdene, vil hver observasjon beskrives med et tall mellom seks og 24; dette tallet betegner min vurdering av omsorgskvaliteten i væremåten til den enkelte ansatt, overfor det valgte følgebarnet (se 4.3.9), under observasjonstiden.

Så kaldt *missing*, eller manglende data, utgjør et problem ved utregning av disse additive summene for omsorgskvalitet. Under område nummer åtte (8. Personalet responderer passende, konsekvent og omgående på barnets signaler på ubehag) er 22 av de 68 observasjonene registrert som missing. Dette skyldes at området forutsetter at barnet viser signaler på ubehag. I 22 tilfeller har barnet ikke vist signaler på ubehag i løpet av observasjonstiden, og jeg har derfor ikke hatt anledning til å vurdere de ansatte under dette området. Ved bruk av additivt mål for omsorgskvalitet utgjør missing et særlig stort et problem. Missing kan settes til null, men det vurderes som urimelig å gi lavere vurdering til ansatte fordi barnet ikke viste signaler på ubehag. Den adderte vurderingen for omsorgskvalitet for en ansatt som har fått fire poeng under de fem øvrige områdene, ville da bli 20 av 24. For å gi en mer helhetlig beskrivende addert vurdering til de observasjonene der signaler på ubehag hos barnet ikke fant sted, er missing her satt til gjennomsnittsvurderingen av de øvrige fem områdene hos den enkelte barnehageansatt. På den måten vil en observasjon der det er gitt høyeste vurdering på fem av områdene, mens område åtte er missing, gi en additiv sum på 24.

I analysene er betegnelsen *barnegruppestørrelse* brukt om antallet barn som faktisk var til stede under observasjonen. Dette vil si at dersom en avdeling eller base organiserte seg ved å dele opp i mindre grupper under observasjonstiden, beskriver barnegruppestørrelse i dette materialet antallet barn som var tilstede der følgebarnet befant seg. Dersom en 12-barnsgruppe ble observert, hvorav halvparten var ute mens

observasjonen foregikk med resten av barna inne, er barnegruppestørrelsen satt til seks barn. Det faktiske antallet barn til stede under observasjonen antas å være mest sentralt for interaksjonskvaliteten. Denne variabelen er på forholdstallsnivå; forholdstallsnivå er en betegnelse for variabler der tallene kan rangeres, har like intervaller mellom verdiene og har et naturlig nullpunkt i skalaen (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2011).

Forholdstallet mellom barn og voksne betegner antallet barn per voksen, som var til stede under observasjonen. Forholdstallet uttrykkes med desimaler, ikke fordi det finnes halve eller kvarte barn, men fordi det i mange tilfeller har vært flere ansatte til stede under observasjonen. Forholdstallet er regnet ut på denne måten:

$$\text{Forholdstall} = \frac{\text{Antall barn til stede under observasjonen}}{\text{Antall voksne til stede under observasjonen}}$$

Denne variabelen er på forholdstallsnivå, slik som variabelen barnegruppestørrelse. Forholdstallsnivå forutsetter at skalaen har et naturlig nullpunkt, og det kan diskuteres hvor naturlig nullpunktet i denne skalaen er. En vil normalt ikke finne forholdstall på 0:1 i en barnehage⁶, og det vil i så tilfelle heller ikke være barn og voksne som inngår i et samspill som kan observeres. Det samme problemet er gjeldende for barnegruppestørrelser, da null barn ikke kan sies å utgjøre en barnegruppe. Da skalaene allikevel har et nullpunkt, vurderer jeg variabelen som en forholdstallsvariabel, selv om jeg ser at dette kan problematiseres.

De *ansattes barnehagefaglige utdanningsbakgrunn* er kategorisert i tre verdier. Disse er gitt tallene én, to og tre, der én beskriver ingen relevant utdanning, to beskriver noe relevant utdanning (barne- og ungdomsarbeider, barnepleier e. l.) og tre beskriver førskolelærerutdanning eller tilsvarende (f. eks. barnevernspedagog med påbygging i barnehagepedagogikk og småbarnspedagogikk). Disse verdiene kan rangeres i en logisk rekkefølge; tallet tre viser til høyere utdanning enn tallet to, og tallet to viser til høyere utdanning enn tallet én. Dette er altså en variabel på ordinalt nivå, slik som variabelen omsorgskvalitet.

4.5.2 Statistiske analyser

Alle statistiske analyser er gjennomført i SPSS 20.

Bivariat korrelasjon er tatt i bruk for å undersøke om det er sammenheng mellom omsorgskvaliteten og hver enkelt av studiens utvalgte strukturelle forhold; barnegruppestørrelse, forholdstallet mellom barn og voksne og ansattes

⁶ Med mindre det er planleggingsdag eller lignende.

utdanningsbakgrunn. Korrelasjonsanalysene beskriver graden av sammenheng som eksisterer mellom variablene (Urden, 2010), og er gjennomført ved bruk av to ulike korrelasjonskoeffisienter, for å ta høyde for de ulike målenivåene som eksisterer i materialet. Korrelasjonskoeffisienten Pearsons r er brukt på analysene med forklaringsvariabler på forholdstallsnivå; barnegruppestørrelse og forholdstall mellom barn og voksne. Rangkorrelasjonskoeffisienten Spearmans rho (ρ) er tatt i bruk på forklaringsvariabelen på ordinalt nivå; personalets utdanningsbakgrunn.

Lineær regresjon ble brukt for å undersøke styrken i forholdet mellom variablene (Urden, 2010). Alle tre prediktorer ble i utgangspunktet inkludert i regresjonsmodellen: barnegruppestørrelse, forholdstall mellom barn og voksne og personalets utdanningsbakgrunn. Når disse variablene inkluderes i regresjonsmodellen blir de brukt som variabler på forholdstallsnivå, på tross av at ikke alle variablene befinner seg på dette nivået. Ved bruk av *Stepwise*-funksjonen i den multiple lineære regresjonsanalysen, ble forholdstall mellom barn og voksne og personalets barnehagefaglig utdanningsbakgrunn ekskludert fra regresjonsmodellen. *Stepwise*-funksjonen inkluderer variabler på bakgrunn av hvor mye av variansen i den avhengige variabelen som forklares av den enkelte uavhengige variabel (Cohen, Cohen, West & Aiken, 2013). Her var det kun barnegruppestørrelse som ble vurdert som en adekvat prediksjonsvariabel og inkludert i analysen.

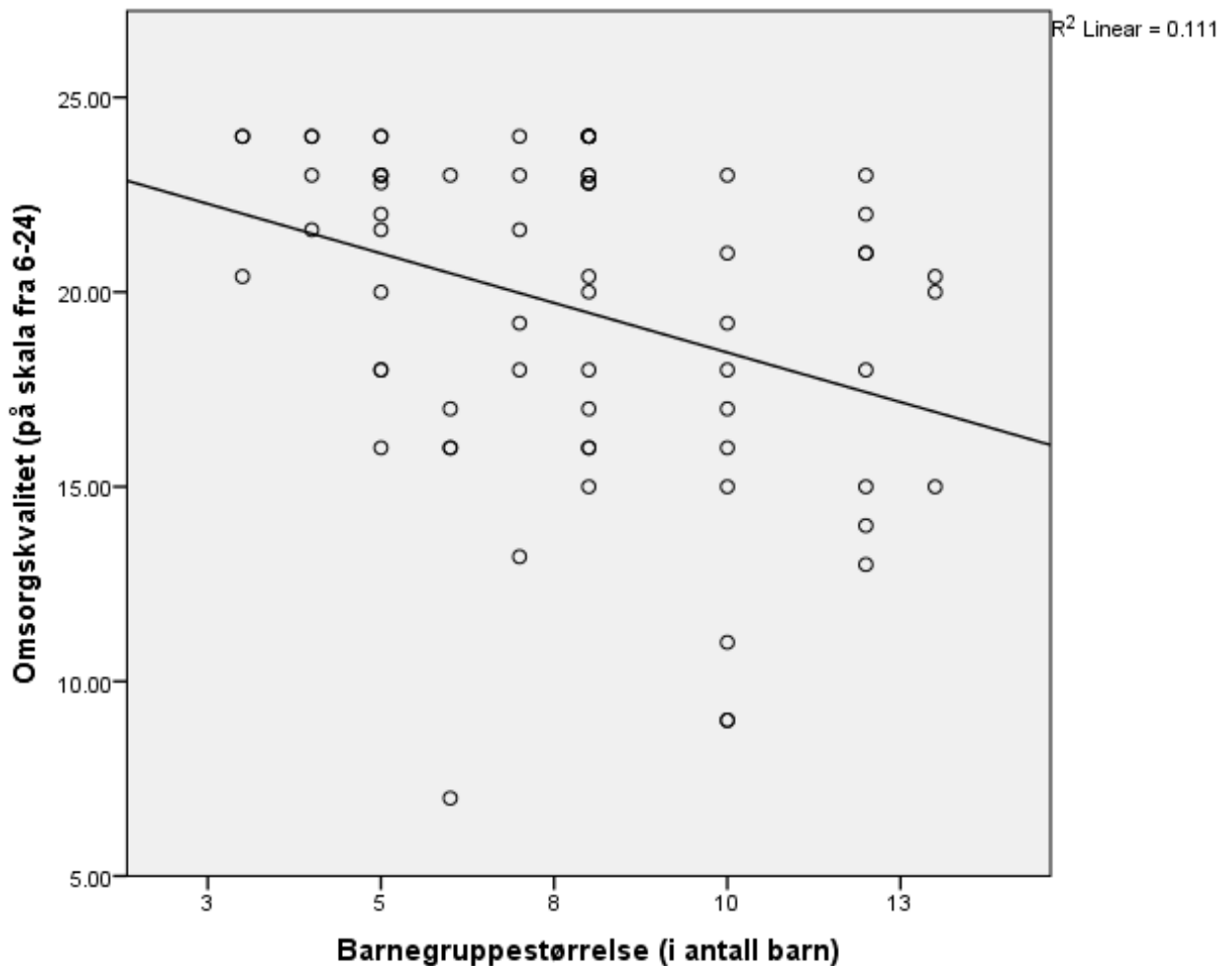
Standardisert beta (β) vil bli benyttet i presentasjonen av regresjonsanalysens funn. I presentasjonen av resultatene vil statistisk signifikans bli oppgitt, og $p < 0,05$ er satt som signifikansgrense. Med denne grensen kan en med 95 % sikkerhet kan fastslå at et resultat ikke skyldes utvalgstilfeldighet, gitt at utvalget er tilfeldig trukket. Signifikanstesting handler om å undersøke sannsynligheten for å observere en tendens i et utvalg, dersom denne i virkeligheten ikke eksisterer i modermassen (Bjørndal & Hofoss, 2012). P-verdier vil derfor bli brukt for å si noe om muligheten for å generalisere funnene i denne studien.

5. RESULTATER

For å undersøke om det er sammenhenger mellom barnehageansattes omsorgsfulle væremåte og studiens utvalgte strukturelle forhold er det gjennomført statistiske analyser. Jeg vil i det følgende presentere analysenes resultater etter studiens tre utvalgte strukturelle forhold; barnegruppestørrelse, forholdstall mellom barn og voksne og personalets barnehagefaglige utdanning.

5.1 Barnegruppestørrelse

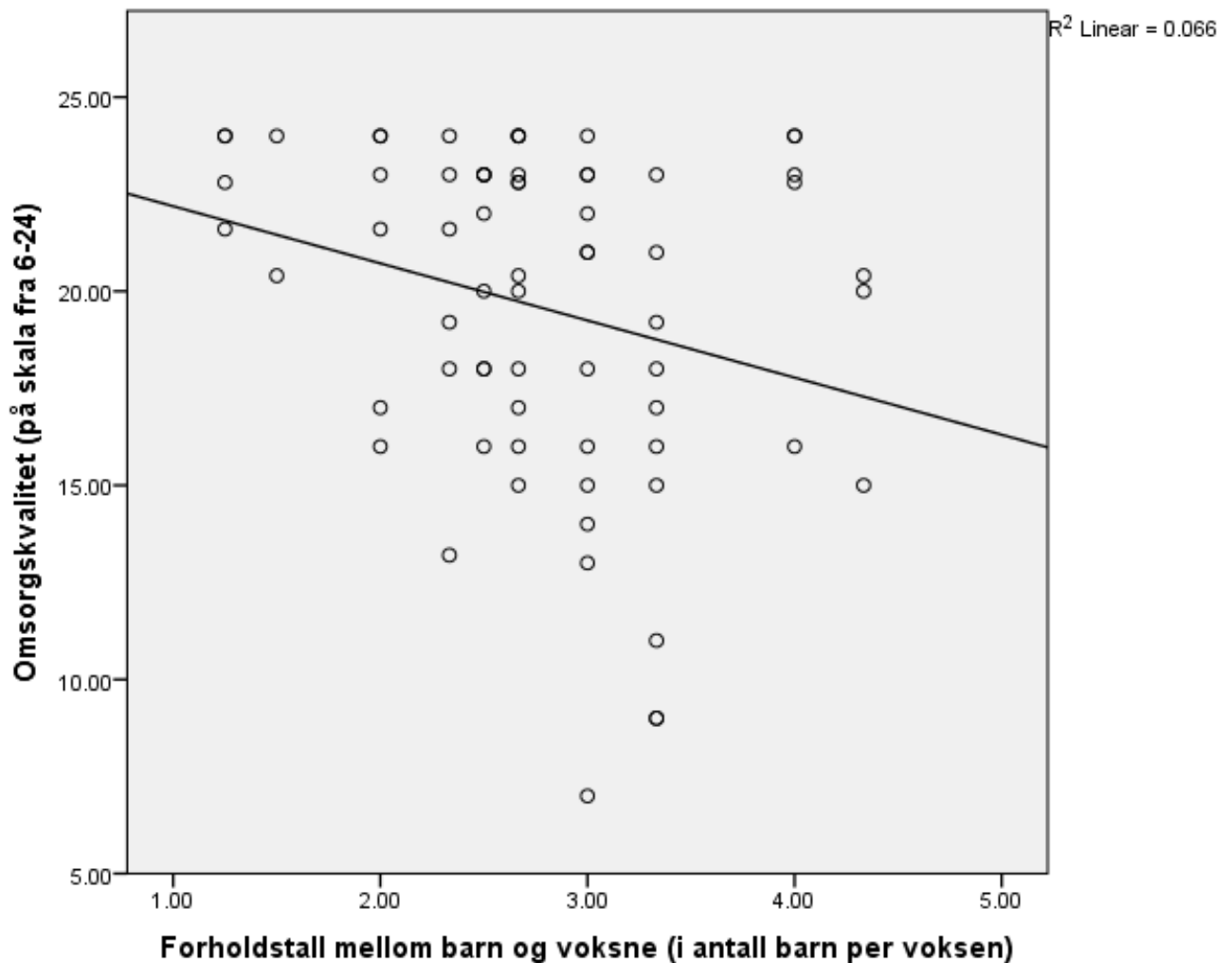
Barnegruppestørrelsene varierte i observasjonsmaterialet i denne studien, fra tre til 13 barn, med et gjennomsnitt på 7,76 barn ($SD=2,76$). Gruppestørrelsene som ble oppgitt av barnehagene, altså antallet barn som tilhørte avdelingene, basene eller sonene der observasjonene ble gjennomført, varierte imidlertid fra syv til 27 barn, med et gjennomsnitt på 11,66 ($SD=3,71$). Årsaken til at de observerte gruppene er mindre, var både sykdom blant barna og organisering der barna ble oppdelt i mindre barnegrupper i løpet av dagen. Undersøkelse av sammenhengen mellom omsorgskvalitet og de observerte barnegruppestørrelsene ved bruk av Pearsons korrelasjonskoeffisient (r), viser negativ, moderat sterk og statistisk signifikant korrelasjon ($r= -0,33$, $p < 0,01$). At korrelasjonen er negativ beskriver her at mindre barnegrupper korrelerte med høyere omsorgskvalitet. Tidligere studier antyder at små grupper, mellom seks og åtte barn, er ideelt for å sikre de yngste barna et omsorgsmiljø av høy kvalitet (Dalli et al., 2011). Ved et raskt blikk på Figur 1, ser vi en lignende tendens; konsentrasjonen av høy omsorgskvalitet øker når antallet barn holdes til ni, eller lavere. Den multiple lineære regresjonsanalysen viser at barnegruppestørrelse er den sterkeste predikatoren av forklaringsvariablene som var forsøkt inkludert i modellen ($\beta= -0,33$, $p<0,01$). Regresjonsanalysen viser at barnegruppestørrelse alene, forklarer 11,1 % av variansen i omsorgskvaliteten.

Figur 1. Spredningsplott for omsorgskvalitet og barnegruppestørrelse, med lineær regresjonslinje. Omsorgskvalitet målt på en skala fra seks til 24. Observasjonsverktøyets områder en, tre, fire, fem, seks og åtte (se Tabell 1) er målt på skala fra en til fire, og summene er addert.

5.2 Forholdstall mellom barn og voksne

Tidligere studier har vist at forholdstall mellom barn og voksne på 3:1 eller mindre, gir gunstige forhold for høy omsorgskvalitet for barn under to år (Dalli et al., 2011). I datamaterialet til denne studien varierer forholdstallet fra 1,25:1 til 4,33:1, med et gjennomsnitt på 2,77:1 (SD = 0,73). Det gjennomsnittlige observerte forholdstallet mellom barn og voksne i denne studien, er altså lavere enn den anbefalte grensen som er satt, etter gjennomgang av internasjonale undersøkelser (Dalli et al., 2011). I denne studien finner jeg en svak, negativ og statistisk signifikant korrelasjon mellom omsorgskvalitet og forholdstall mellom barn og voksne ($r=-0,25$, $p<0,05$).

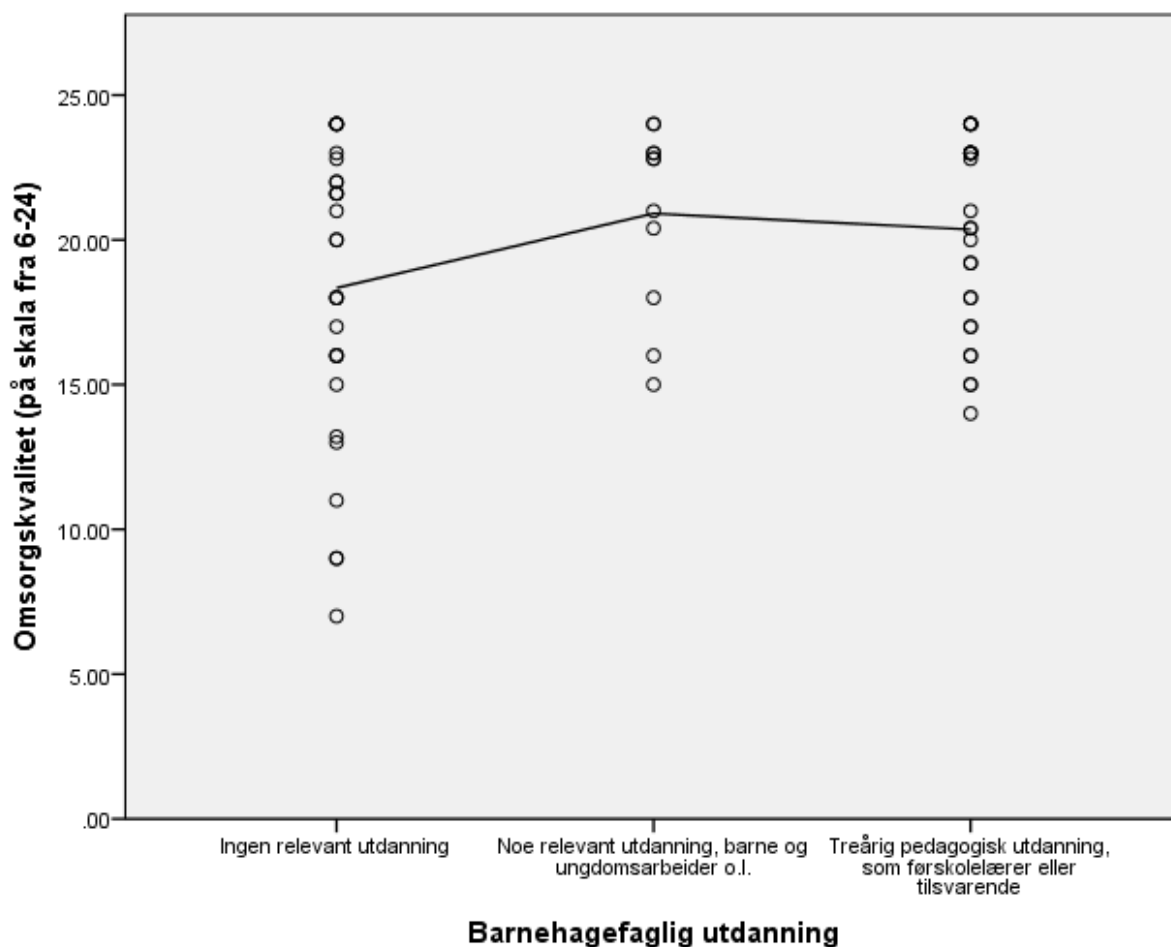
Figur 2. Spredningsplott for omsorgskvalitet og forholdstall mellom barn og voksne, med lineær regresjonslinje. Omsorgskvalitet målt på en skala fra seks til 24. Observasjonsverktøyets områder en, tre, fire, fem, seks og åtte (se Tabell 1) er målt på skala fra en til fire, og summene er addert.

Ved bruk av *Stepwise*-funksjonen i regresjonsanalysen ble forholdstall mellom barn og voksne ekskludert fra regresjonsmodellen. Forholdstall mellom barn og voksne forklarer ikke tilstrekkelig av variansen av omsorgskvaliteten, til å kunne anses som en adekvat prediktor for omsorgskvalitet.

5.3 Personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn

En rekke studier finner at barnehagefaglig utdanning, med spesialisert opplæring knyttet til arbeid med de aller yngste, er av betydning for å sikre høy samspillskvalitet mellom små barn og voksne i barnehagen (Dalli et al, 2011). Jeg har i denne undersøkelsen delt opp utdanningsbakgrunn i tre ulike nivåer, og av de observerte hadde 42,6 % (n=29) ingen barnehagefaglig utdanning, 16,2 % (n=11) hadde noe

relevant utdanning, og 41,2 % (n=28) hadde førskolelærerutdanning eller tilsvarende. Undersøkelse av korrelasjon mellom omsorgskvalitet og personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn viser ingen statistisk signifikant korrelasjon mellom barnehagefaglig utdanning og omsorgskvalitet i personalets samspill med ettåringene, kun en svak positiv tendens ($\rho=0,17$). Det samme vises i regresjonsanalysen, der *Stepwise*-funksjonen har ekskludert variabelen, grunnet manglende varians forklart av denne variabelen.

Figur 3. Spredningsplott for omsorgskvalitet og personalets barnehagefaglige utdanning. Omsorgskvalitet målt på en skala fra seks til 24. De seks områdene som er målt, på en skala fra én til fire, er addert. Linjen er trukket mellom gjennomsnittvurderingene i de ulike gruppene.

Sammenlignes den gjennomsnittlige omsorgskvaliteten mellom gruppene, er det en tendens til at lavere omsorgskvalitet er observert hos ansatte uten noen barnehagefaglig utdanning, enn det er i de øvrige gruppene (noe relevant utdanning og

førskolelærerutdanning eller lignende), men denne tendensen er ikke statistisk signifikant. Det er også interessant å merke seg at gjennomsnittet for ansatte med noe barnehagefaglig utdanning er noe høyere (M=20,9) enn gjennomsnittet hos førskolelærerne (M=20,3). De ufaglærte har den laveste gjennomsnittlige vurderingen i materialet (M=18,3) og det er også blant disse størst variasjon.

Tabell 3 viser at det på noen av områdene er større forskjeller mellom de ufaglærte og det øvrige personalet. Ved et blikk på vurderingskriteriene (se *Tabell 1*) kan en se at alle vurderinger som ligger under tre, karakteriserer omsorgskvalitet som ikke vurderes som tilstrekkelig god. På områdene fire, fem, syv og åtte havner de ufaglærte i snitt under tre, mens førskolelærerne i snitt havner under tre på område fem. Barnehageansatte med noe relevant utdanning har gjennomgående snitt på over tre, i alle de ulike områdene. I NICHDs (NICHD Early Child Care Research Network, 1996) studie er område tre og seks utelatt fra analysene grunnet manglende variasjon i materialet. Også i denne studien er variasjonen på disse områdene mindre enn på de øvrige områdene. Det er imidlertid noe variasjon, og den aller største variasjonen på disse områdene finner vi blant de ufaglærte.

Tabell 3. Observasjonsområdene for omsorgskvalitet med gjennomsnitt fordelt etter utdanningsbakgrunn.

	Ingen barnehagefaglig utdanning		Noe barnehagefaglig utdanning (barne- og ungdomsarbeiderutdanning eller lignende)		Førskolelærerutdanning eller tilsvarende	
	M	SD	M	SD	M	SD
1. Personalet responderer til barnets sosiale tilnærmelser og møter barnets behov.	3,07	1,03	3,36	0,80	3,32	0,67
2. Personalet er ikke emosjonelt involvert eller engasjert. Personalet overser barnets behov.	3,14	1,02	3,73	0,64	3,61	0,56
3. Personalet er svært kontrollerende og voksensentrert i interaksjon med barnet.	3,45	0,82	3,82	0,40	3,82	0,47

4. Personalet deltar i aktiviteter som kan bidra til læring for barnet, som å snakke til barnet eller demonstrere leker.	2,69	0,96	3,27	0,90	3,21	0,91
5. Personalet uttrykker positive følelser i interaksjon med barnet.	2,55	1,18	3,18	0,75	2,86	0,93
6. Personalet uttrykker negative følelser i interaksjon med barnet.	3,79	0,62	3,91	0,30	3,96	0,18
7. Personalet uttrykker ingen følelser i interaksjon med barnet.	2,66	1,28	3,36	0,80	3,11	0,91
8. Personalet responderer passende, konsekvent og omgående på barnets signaler på ubehag.	2,48	1,20	3,17	0,98	3,00	1,05

Merk at område to og syv vises her, men er utelatt fra de øvrige analysene grunnet høy korrelasjon med henholdsvis område én og fem.

6. DISKUSJON

Formålet med denne studien har vært å undersøke om det er en sammenheng mellom barnehageansattes omsorgsfulle væremåte overfor ettåringer, og strukturelle forhold i barnehager, i Oslo. Jeg vil i det følgende dele diskusjonen opp etter de ulike strukturelle forholdene; barnegruppestørrelse, forholdstall mellom barn og voksne, samt personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn. Diskusjonen vil ta utgangspunkt i, og problematisere denne studiens funn, samt peke på mulige forklaringer. Studiens funn vil bli knyttet opp mot tidligere relevant forskning.

6.1 Barnegruppestørrelse

Denne studiens resultater antyder at barnegruppestørrelse er av betydning for omsorgskvaliteten i samspillet mellom ettåringer og omsorgsgivere i barnehagen. Dette funnet støtter resultater fra tidligere studier (Dalli et al., 2011; NICHD Early Child Care Research Network, 1996), som også indikerer at denne variabelen er av betydning for kvaliteten på samspillet mellom små barn og voksne i barnehagen. I NICHD's (1996) studie er seks ulike faktorer inkludert i forklaringsmodellen; barnegruppestørrelse, forholdstall mellom barn og voksne, de ansattes ikke-autoritære holdninger, antall års erfaring, formell utdanning og spesialisert opplæring. Blant disse faktorene var barnegruppestørrelse den sterkeste predikatoren for omsorgskvalitet i samspillet med de yngste barna. Den samme tendensen finner jeg blant de tre variablene som i utgangspunktet var inkludert i forklaringsmodellen i denne studien; barnegruppestørrelse ser ut til å være den sterkeste predikatoren for omsorgskvalitet.

Sammenhengen mellom barnegruppestørrelse og omsorgskvalitet i denne studiens materiale er moderat. De Schipper et al. (2006) finner i sin studie svake sammenhenger, men argumenterer for at selv tallmessige små sammenhenger kan være av betydning for barnets trivsel og utvikling i barnehagen. Det samme kan sies om denne studiens materiale; den moderate sammenhengen som er målt kan representere ulikheter som i realiteten kan være av stor betydning for barna. Forskjellene mellom de ulike tallvurderingene representerer relativt store ulikheter i de ansattes væremåte, og lesning av vurderingskriteriene (se *Tabell 1*) er derfor avgjørende for tolkning av studiens resultater. Jeg forstår, på bakgrunn av disse, barnegruppestørrelse som en faktor som er av substansiell betydning for omsorgskvalitet i samspill mellom små barn og omsorgsgivere i barnehagen.

6.1.1 Mulige forklaringer

På bakgrunn av tidligere studiers resultater, samt egne erfaringer fra barnehage, hadde jeg på forhånd en forventning om at det ville være en sammenheng mellom

barnegruppestørrelse og omsorgskvalitet. Jeg antok at mindre barnegrupper ville assosieres positivt med omsorgskvalitet, og denne antakelsen fikk jeg bekreftet da jeg gjennomførte analysene. Det kan være ulike årsaker til at barnegruppestørrelse ser ut til å være av betydning for omsorgskvaliteten. En mulig forklaring kan være at mindre barnegrupper bidrar til at personalet får mer tid med det enkelte barn, da de har et mindre antall barn å dele sin oppmerksomhet på. Personalets evne til å tolke den enkelte ettårings signaler krever at man tilbringer tid sammen og blir kjent med hverandre. Tidligere studier antyder at betydningen av små barnegrupper for samspillskvaliteten er større, jo yngre barna er (De Schipper et al., 2006; NICHD Early Child Care Research Network, 1996). Er barnegruppene store, er det nærliggende å anta at relasjonene kan bli mer distanserte, fordi partene ikke får anledning til å tilbringe nok tid i samspill med hverandre. Dette kan være særlig problematisk for de yngste barna, da disse barna har behov for tett voksenkontakt. Deres kommunikasjonsferdigheter krever at omsorgsgivere er i stand til å tolke både verbal og nonverbal kommunikasjon i større grad, enn det som er tilfellet i samspillet med eldre barn med høyere utviklede verbalspråklige ferdigheter. Det kan også tenkes at flere barn å spre oppmerksomheten sin på vil kunne bidra til å flytte personalets fokus vekk fra samspillet med det enkelte barn. Hvis omsorgsgiver har ansvar for tilsyn i større barnegrupper kan det skape et behov hos den voksne for å danne seg et overblikk over rommet, noe som kan ha negativ innvirkning på muligheten for tilstedeværelse i samspill med enkeltbarn. Større barnegrupper vil også kunne skape et miljø preget av mer støy og uro, og dette vil kunne virke negativt inn på både barn og voksnes konsentrasjon og trivsel.

Hansen (2013) forklarer færre og kortere interaksjoner mellom barn og voksne i større barnegrupper med at personalet bruker tid på å snakke med hverandre. Det kan se ut til at denne forklaringen også gjør seg gjeldene for denne studiens materiale. Under observasjonene til denne studien har flere ansatte fremstått som lite tilstedeværende overfor barna, da de har inngått i arbeidsrelaterte eller private samtaler med andre voksne. Barnas initiativer til samspill har flere ganger blitt oversett, til fordel for de ansattes samtaler seg imellom. Store barnegrupper fører gjerne til flere voksne på et sted, noe som igjen ser ut til å kunne føre til at voksne retter fokus mot hverandre.

6.1.2 Store barnegrupper – forenelig med målet om et kvalitativt likeverdig tilbud til alle barnehagebarn?

Et kvalitativt likeverdig tilbud for alle barn i norske barnehager, er en viktig målsetting for barnehagen i årene som kommer (Meld. St. nr 24 (2012-2013), 2013). At barn møtes av omsorgsfulle voksne vurderes som en sentral kvalitetsindikator i barnehagen (se kapittel 3.1.). Barnegruppestørrelsene i norske barnehager er varierende, på tross av at små barnegrupper ses som avgjørende for å sikre de yngste barna i barnehagen

trygge omsorgsmiljø (Meld. St. nr 24 (2012-2013), 2013). Denne studiens funn, som indikerer at det er en negativ sammenheng mellom barnegruppestørrelse og omsorgskvalitet for ettåringene, aktualiserer spørsmålet om hvorvidt den store variasjonen i barnegruppestørrelser er forenelig med målet om et kvalitativt likeverdig tilbud til alle barn. I Stortingsmelding 24 (Meld. St. nr 24 (2012-2013), 2013) slås det fast at en utvikling mot større barnegrupper ikke er ønskelig. Per i dag finnes det imidlertid ingen regulering av barnegruppestørrelser i norske barnehager, og tendensen er at barnegruppene blir større. Øie-utvalget (NOU, 2012:1) skriver i sin gjennomgang av Barnehageloven at barnegruppestørrelse bør inngå som en relevant faktor for vurderinger av likeverdig og god kvalitet i barnehager, særlig når det handler om barnehagekvalitet for de yngste. Utvalget finner imidlertid at det er mange faktorer som spiller inn når barnegruppestørrelser skal bestemmes, og har derfor ikke satt en øvre grense for antall barn per gruppe. De skriver at det er ønskelig at barnegruppene er små, og forsøker å sikre en utvikling i denne retningen igjennom følgende formulering i forslaget til ny barnehagelov:

Barn har rett til å tilhøre en barnegruppe. Barnegruppen skal ha en størrelse som ut fra barnas alder og forutsetninger er trygg og pedagogisk forsvarlig.

Organiseringen må ivareta barnas behov for forutsigbarhet og tilhørighet til en barnegruppe og tilknytning til voksne. (...) Departementet kan gi forskrift om maksimale gruppestørrelser. (NOU, 2012:1, s. 279)

Dagens barnehagelov har ingen tilsvarende formulering, og det kan altså se ut til at problematikken knyttet til barnegruppestørrelser nå tas mer på alvor som kvalitetsindikator i barnehagen, også fra styrende hold. Ut fra denne studiens funn, samt internasjonale studier som finner den samme tendensen, kan det se ut til at store barnegrupper for de aller yngste er uheldig for omsorgsmiljøet. Det kan derfor hevdes at den store variasjonen i barnegruppestørrelser i norske barnehager kan være vanskelig å forene med det politiske målet om et kvalitativt likeverdig tilbud til alle barnehagebarn. Det vurderes som positivt at det ser ut til at dette nå tas på alvor politisk, med et håp om at dette vil følges opp i praksis.

6.1.3 Organisatoriske implikasjoner

Etter gjennomføringen av datainnsamlingen til denne studien oppstod et spørsmål; er barnegruppestørrelse en strukturell faktor i barnehagen? Utgangspunktet for observasjonene var at barnegruppestørrelse er en av rammebetingelsene i barnehagen, altså en strukturell faktor, som kan være av betydning for samspillet mellom barn og

voksne. Jeg ser imidlertid i ettertid at dette bør nyanseres; barnegruppestørrelse er en strukturell og organisatorisk faktor i barnehagen. Det er i de fleste barnehager betydelig rom for å dele opp barna i mindre grupper i løpet av dagen. Det virker rimelig å anta at det er det faktiske antallet barn som befinner seg i samme avgrensede område som er av størst betydning for omsorgskvaliteten i samspillet mellom barn og voksne, og det er en slik sammenheng som antydes i denne studien. Dette ser i praksis ut til å være en fleksibel størrelse i mange barnehager. Det kan derfor se ut til at den daglige organiseringen av barnegrupper vil kunne være av betydning for omsorgskvaliteten, dersom en tar utgangspunkt i at funnet i denne studien peker på en sammenheng som i virkeligheten er kausal. I denne studien ble antallet barn som faktisk var til stede under observasjonene registrert, og disse gruppene var ofte mindre enn antallet barn på avdelingen, basen eller sonen. Flere steder var årsaken til dette at personalet hadde valgt å organisere seg slik, og det kan se ut til at dette er gunstig for omsorgsmiljøet for ettåringene.

Det er langt på vei er mulig å gjøre organisatoriske valg i det daglige arbeidet, som reduserer antallet barn som er sammen. Antallet barn per avdeling, base eller sone vil imidlertid kunne være av betydning for antallet voksne som barna må forholde seg til i barnehagen. Både pedagoger som har ansvar for det daglige arbeidet med barna, og eiere som er ansvarlige for de strukturelle rammebetingelsene, bør derfor være oppmerksomme på hvilke implikasjoner deres valg knyttet til barnegruppestørrelser, kan få for barnas omsorgsmiljø.

6.2 Forholdstall mellom barn og voksne

Studiens resultater knyttet til forholdstall mellom barn og voksne er noe uklare. På den ene siden viser korrelasjonsanalysen at omsorgskvalitet og forholdstall mellom barn og voksne korrelerer svakt, mens regresjonsanalysen på den andre siden ikke finner at forholdstallet predikerer omsorgskvaliteten. Jeg tolker disse resultatene som en svak tendens til sammenheng mellom omsorgskvalitet i samspill mellom ettåringer og omsorgsgivere i barnehagen, og forholdstall mellom barn og voksne. På bakgrunn av resultater fra tidligere forskning (Dalli et al., 2011) og egne erfaringer fra barnehagefeltet, var min antakelse at en sammenheng mellom omsorgskvalitet og forholdstall mellom barn og voksne ville eksistere, og jeg antok at en slik sammenheng ville være negativ og moderat. Denne antakelsen bekreftes ikke igjennom analysene av studiens datamateriale.

Det er i dag bred enighet om at barn i ettårsalderen har behov for en viss mengde interaksjon med nære omsorgspersoner for å utvikle sosiale, emosjonelle og kognitive ferdigheter, og at interaksjonene bør være av høy kvalitet (Gevers Deynoot-Schaub &

Riksen-Walraven, 2008). Med et større antall barn per voksen i barnehagen, er det flere barn for personalet å fordele sin oppmerksomhet på. Høye forholdstall mellom barn og voksne kan derfor redusere kvaliteten på interaksjonen med det enkelte barnet (Gevers Deynoot-Schaub & Riksen-Walraven, 2008). Tidligere studier har vist at dette særlig er gjeldene for yngre barn (De Schipper et al., 2006; Gevers Deynoot-Schaub & Riksen-Walraven, 2008). En slik sammenheng er uheldig, da de yngste barna i stor grad er prisgitt omsorg fra nære voksenpersoner. Gevers Deynoot-Schaub og Riksen-Walraven (2008) peker på ettåringenes begrensede kommunikasjonsferdigheter, som en mulig forklaring på sammenhengen, og skriver at disse barnas kommunikasjon krever mer tid og tilstedeværelse fra omsorgspersoner. Tid er avgjørende for de ansattes muligheter til å plukke opp ettåringenes signaler og for å gi tilpasset respons. Samspill preget av omsorg, krever med andre ord mer tid og tilstedeværelse fra den voksne, når barnet er i ettårsalderen. Forholdstall mellom barn og voksne korrelerer kun svakt med omsorgskvalitet i denne studiens materiale, og dette kan kanskje delvis forklares med variasjonen i materialet.

6.2.1 Liten variasjon i materialet

Forholdstallene som er observert i denne studien, er relativt lave (1,25:1-4,33:1, $M=2,77:1$, $SD=0,73$), og skiller seg derfor fra variasjonen i en del andre studier (for eksempel De Schipper et al., 2006; NICHD Early Child Care Research Network, 1996). Svært få av de ansatte som er observert i denne studien, ble observert i grupper der forholdstallet var 4:1 eller høyere ($n=8$). Dalli et al. (2011) finner 3:1 som ideelt forholdstall mellom barn under to år og voksne i barnehagen, men beskriver 4:1 som godt nok. Det kan derfor være at den svake korrelasjonen i denne studiens materiale, skyldes at observasjonene nesten gjennomgående ble utført i grupper der forholdstallene var «gode nok». Resultatene i denne studien kan derfor tolkes dithen, at dersom forholdstall mellom barn og voksne i barnehagen allerede er lave ($<3:1$), vil en ytterligere reduksjon ikke nødvendigvis bidra til økt samspillskvalitet. Det er sannsynlig at andre faktorer kan være av større betydning for å øke samspillskvaliteten, dersom forholdstallene allerede er lave.

Jeg ønsker å understreke at de relativt lave forholdstallene som er observert i denne studien kan gi et noe feilaktig bilde av den faktiske voksentettheten i grupper med ettåringer, i barnehagen. Observasjonene er gjennomført på formiddagen, et tidspunkt da voksentettheten ofte er høyere enn andre deler av dagen. Da åpningstidene i de fleste barnehager i dag er lenger enn en vanlig arbeidsdag, bidrar vaktsystemer for personalet ofte til at bemanningen er lavere om morgenen og ettermiddagen. Midt på dagen reduseres gjerne voksentettheten i forbindelse med pauseavvikling, og eventuelle møter. Det relativt lave gjennomsnittlige forholdstallet ($M=2,77:1$) som er

observert i denne studien, bør derfor ikke tolkes som normalen for små barn i barnehage. For videre undersøkelser på dette området, vil det være interessant med observasjoner fra ulike deler av dagen, slik at mer av variasjonen i ettåringenes omsorgstilbud og barnehagens strukturelle og organisatoriske forhold fanges opp.

6.3 Barnehagefaglig utdanning

I forkant av observasjonene til dette prosjektet, var min forventning at omsorgskvaliteten i de barnehageansattes samspill med ettåringene, ville øke med utdanningsnivået. Jeg antok at det ville være en lineær sammenheng mellom barnehagefaglig utdanningsbakgrunn og omsorgskvalitet, der høyere utdanningsnivå ville korrelere med statistisk signifikant høyere omsorgskvalitet i samspillet mellom omsorgsgivere og ettåringer. Disse antakelsene bunnet i egne erfaringer fra barnehage, samt kjennskap til resultater fra tidligere studier, der det er funnet sammenheng mellom barnehagefaglig opplæring og samspillskvalitet (Dalli et al., 2011; Kalliala, 2011). Jeg var derfor noe overrasket over resultatene i denne studien, da det i dette materialet ikke eksisterer statistisk signifikant korrelasjon mellom personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn og omsorgskvalitet i samspill mellom ettåringer og omsorgsgivere. Andre studier antyder imidlertid også mangel på sammenheng mellom disse variablene (NICHD Early Child Care Research Network, 1996) og tidligere forskning på temaet kan derfor sies å ha noe varierende resultater knyttet til betydningen av utdanning for omsorgskvaliteten.

Betydningen av barnehagefaglig utdanning for kvaliteten på samspillet med små barn, kan være utfordrende å måle. Dalli et al. (2011) diskuterer i sin forskningsoversikt, at det er ulikt hvilken kunnskap og kompetanse de forskjellige utdanningene gir, og i hvilken grad utdanningene gir spesifikk kompetanse knyttet til arbeid med de yngste barna. Det er uklart hvor mye av innholdet i de ulike utdanningene som er direkte knyttet til relasjonelt arbeid med de aller yngste, og det kan antas å være forskjeller innad i utdanningsgruppene, utfra utdanningsinstitusjon, og utfra når utdanningene er gjennomført. På bakgrunn av disse faktorene, kan det sies at tolkning av resultater knyttet til betydningen av barnehagefaglig utdanning for omsorgskvalitet i samspill med ettåringene, er et komplekst arbeid. Jeg vil i det følgende diskutere mulige forklaringer på studiens funn knyttet til personalets utdanningsbakgrunns betydning for omsorgskvaliteten. Jeg vil imidlertid gjøre oppmerksom på at denne studiens funn, kan skyldes utvalgstilfeldighet, da utvalget i studiens materiale er relativt lite.

6.3.1 Barnehagelærerne

Barnehagelærerne har treårig pedagogisk utdanning for arbeid med barn i barnehage, og jeg var derfor noe overrasket over at disse ikke hadde den høyeste gjennomsnittlige vurderingen av omsorgskvalitet. En forklaring på dette kan ligge i at barnehagelærerne ofte har lederansvar på avdelingen, basen eller sonen der de arbeider. Dette medfører at barnehagelærerne og de øvrige ansatte gjerne har ulike arbeidsoppgaver, og dermed kanskje også ulike muligheter til å være i samspill med barna. Disse forskjellene i arbeidsoppgaver for pedagogiske ledere og assistenter, er ikke kontrollert for i studien. Jeg ser i ettertid at dette ville vært et spennende element å inkludere. Det er nærliggende å anta at det er assistentene som i størst grad er tilgjengelig for barna (se f. eks. Nicolaysen, Seip & Jordfald, 2012), da assistentene i mindre grad forstyrres av andre oppgaver som må planlegges og gjennomføres.

Barnehagelærerne som er observert i denne studien, har gjennomført sine utdanninger ved ulike utdanningsinstitusjoner og til ulike tider. Utdanningsinstitusjonene utformer barnehagelærerutdanningene med en viss grad av frihet, innenfor de rammene som er fastlagt av Rammeplan for barnehagelærerutdanningen (Forskrift om rammeplan for barnehagelærerutdanning, 2012). Dette kan bidra til at fokuset i barnehagelærerutdanningene er noe ulikt fra institusjon til institusjon. Innholdet i utdanningene har også endret seg over tid, i takt med endringer i barnehagen. I 1970 var under 3 % av alle barnehagebarn under tre år, mens tilsvarende andel i 2011 var 36,4 % (Gulbrandsen & Eliassen, 2013). Den kraftige økningen i andelen små barn i barnehage, fordrer økt kunnskap om denne aldersgruppen blant barnehagelærerne. Økningen i andelen små barn i barnehage, har heldigvis også ført til at det er gjennomført mer forskning knyttet til denne aldersgruppen de senere år (Alvestad et al., 2009), og det er nærliggende å anta at kunnskap om de aller yngste, har fått en noe større rolle i barnehagelærerutdanningene i dag. Rammeplanen for barnehagelærerutdanningen (2012, § 1) slår fast at utdanningen skal vektlegge kompetanse knyttet til den økte andelen barn under tre år. Det er imidlertid kun noen utdanningsinstitusjoner som tilbyr fordypning i småbarnspedagogikk, og denne er ikke obligatorisk. Opplæring knyttet til relasjonelt arbeid med de yngste, har således ikke et obligatorisk fag knyttet til seg, men skal integreres i de andre fagene i utdanningen. Dette bidrar til at det er uklart hvor stor del av barnehagelærerutdanningen som gir direkte kompetanse til arbeid med små barn.

NOKUT evaluerte i 2010 norsk førskolelærerutdanning, på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet (NOKUT, 2010a). I evalueringen ble det anbefalt at den nye rammeplanen for barnehagelærerutdanningen skulle fokusere mer på å gi studentene tilstrekkelig kunnskap om de yngste barnas læring og utvikling (NOKUT, 2010b). I

rapporten trekkes det frem at den store økningen i andelen ett- og toåring i barnehage, fordrer at utdanningen tilbyr spesifikk opplæring knyttet til arbeid med denne aldersgruppen. Arbeid med de aller yngste krever kunnskap om andre arbeidsformer enn det som kreves i arbeid med de eldre barna, men evalueringen slår fast at det fortsatt i 2010 var slik at førskolelærerutdanningen først og fremst rettet seg mot arbeid med de eldre barna (NOKUT, 2010b). Jeg ser derfor en mulighet for at mangelen på sammenheng mellom barnehagefaglig utdanning og omsorgskvalitet i denne studien, illustrerer noe av det samme som NOKUTs rapport (2010b) finner; at utdanningen ikke i tilstrekkelig grad gir spesifikk kompetanse knyttet til arbeid med de yngste barna. Førskolelærerne som er observert i denne studien er stort sett utdannet før 2010, og observasjonene sier derfor ikke noe om hvordan barnehagelærerutdanningen er i dag.

NOKUT-rapporten (2010) trekker frem muligheten for å dele førskolelærerutdanningen i to deler, en for arbeid med små barn mellom ett og tre år, og en for arbeid med eldre førskolebarn på tre til fem år. En slik utdanningsmodell finnes i dag i flere europeiske land (NOKUT, 2010b), og en kan tolke dette som et uttrykk for en erkjennelse av at disse aldersgruppene behov er svært ulike, og således krever pedagoger med ulik kompetanse. Så lenge norske utdanningsinstitusjoner tar på alvor at de yngste barnas omsorgsbehov skiller seg fra de eldre barnas behov, ser jeg imidlertid ikke bort fra at kompetanse knyttet til arbeid med denne aldersgruppen kan innlemmes i barnehagelærerutdanningen slik den ser ut i dag. Funnene i denne studien kan imidlertid være uttrykk for et behov for økt innhold knyttet til relasjonelt omsorgsarbeid med små barn, i barnehagelærerutdanningen.

6.3.2 Fagarbeiderne

En interessant tendens i denne studiens materiale er at ansatte med noe relevant utdanning har den høyeste gjennomsnittlige vurderingen av omsorgskvalitet. Dette funnet er ikke statistisk signifikant, og gruppen er forholdsvis liten (n=11). Det er derfor problematisk å trekke slutninger knyttet til dette, ut fra materialet som foreligger i denne studien. Som tidligere nevnt, kan én forklaring være at fagarbeiderne ofte har assistentstillinger, og således kanskje er mer tilgjengelige for barna, i tillegg til å ha høyere formell barnehagefaglig kompetanse enn de ufaglærte. Personalet med noe barnehagefaglig utdanning har dermed en tilsynelatende viktig kombinasjon – barnehagefaglig utdanning og en stilling som gir anledning til å fokusere på samspillet med barna. Jeg vil imidlertid også trekke frem at barnepleierne, som utgjør om lag halvparten av de observerte ansatte med «noe relevant utdanning», i denne studiens materiale skiller seg ut, ved gjennomgående å yte omsorg av svært høy kvalitet. Innad i gruppen med «noe relevant utdanning», er det barnepleierne som

trekker gjennomsnittet på omsorgskvaliteten opp ($M=23,36$, på additiv skala fra seks-24). Statistisk sett, er gruppen så liten at dette funnet er av liten betydning, da det ikke kan utelukkes at dette skyldes en utvalgstilfeldighet. Faglig sett derimot, finner jeg denne tendensen interessant, da barnepleierne har en utdanning som er direkte knyttet til *omsorgsarbeid* med barn.

I dag utgjør barnepleierne trolig en relativt liten andel av barnehagens ansatte, da utdanningen ikke lenger tilbys. Jeg har imidlertid ikke klart å finne noen oversikt over dette. Blant observasjonene i denne studien utgjør barnepleierne i overkant 7 % av de ansatte. Ser vi bakover i tid, er bildet annerledes. På 70-tallet var det nesten like mange barnepleiere som det var førskolelærere i barnehagen (Nafstad, 1976). I dag er fagarbeiderutdanningen for arbeid i barnehage barne- og ungdomsarbeiderutdanningen. Med det enorme spennet i alder denne utdanningen skal gi kompetanse til arbeid med, kan fokus og innhold sies å være svært annerledes. Gjennomsnittet for omsorgskvalitet observert hos barne- og ungdomsarbeiderne er 18,86 (på additiv skala fra seks-24), og dette skiller barne- og ungdomsarbeiderne kun så vidt fra de ansatte som ikke har noen relevant utdanning ($M=18,33$ på additiv skala fra seks-24). Ut fra de store forskjellene i omsorgskvaliteten mellom disse utdanningsgruppene, kan det stilles spørsmålsteget ved hvor vidt utviklingen, der vi i dag ikke lenger har en yrkesfaglig utdanning som retter seg spesielt mot omsorgsarbeid med barn, kan ha vært uheldig.

6.3.3 En omsorgsfordring som springer ut fra barnet?

Omsorg er et mellommenneskelig fenomen som har eksistert i relasjoner mellom barn og voksne, lenge før barnehagen eller barnefaglige utdanninger så dagens lys. Tholin (2013) skriver at den familiære omsorgen ofte har vært opphøyet som den ideelle omsorgen, og at omsorg ofte har vært sett på som noe subjektivt og personorientert. Martinsen (2003) ser, med inspirasjon fra Løgstrups tenkning, omsorg som en fordring som er oss gitt i møtet med andre mennesker. Omsorgen er for henne universell, tilgjengelig for alle. På bakgrunn av omsorgsetiske perspektiver, blir det sentralt å diskutere hvorvidt denne studiens resultat, med mangel på statistisk signifikant korrelasjon mellom barnehagefaglig utdanning og omsorgskvalitet i samspill med ettåringer, er et uttrykk for at omsorg er et naturlig fenomen, som sterkere er knyttet til personlige egenskaper enn til formell utdanning. Jeg stiller meg derfor spørsmålet: kan man utdannes til å opptre omsorgsfullt overfor små barn? Utfra mitt faglige ståsted er svaret på dette ja, til en viss grad – jeg tror at vi med kunnskap om små barns omsorgsbehov kan lære oss å opptre mer omsorgsfullt og ivaretagende overfor dem. Jeg tror imidlertid også at omsorgsfordringen er universell, at dersom vi kjenner etter finnes fordringen der hos oss alle, i møtet med barnet. Jeg har derfor gått ut i

observasjonsbarnehagene med en tro på at ansatte som arbeider med små barn, *ønsker* å ivareta dem, at de *ønsker* å møte dem med omsorg. Å ta omsorgsfordringen på alvor, å møte barnet med omsorg, forutsetter imidlertid for mange erfaring med, og kunnskap om, små barn og deres omsorgs- og samspillsbehov.

Viktige aspekter ved en omsorgsfull væremåte overfor ettåringene, er tilstedeværelse og tilpasset respons på barnas kommunikasjon. Kalliala (2011) har igjennom sin eksperimentelle intervensjonsstudie av barnehageansattes tilstedeværelse i frilekssituasjoner i barnegrupper med barn under tre år, vist at sensitiviteten og tilstedeværelsen i samspillet med barna økte når personalet fikk spesifikk opplæring om betydningen av dette for barna. Flere internasjonale studier finner at opplæring knyttet spesifikt opp mot arbeid med små barn, er av sentral betydning for samspillet (Dalli et al., 2011). For meg er det nærliggende å anta at vi kan trene opp vår tilstedeværelse i samspill med små barn, og at vi kan lære oss å respondere mer sensitivt til signalene som de sender ut. Jeg tror altså at vi til en viss grad *kan* utdannes til å lære å opptre omsorgsfullt overfor små barn, men at omsorg allikevel vil kunne ligge mer naturlig for noen mennesker enn for andre. Jeg forstår omsorg som et sammensatt fenomen, som ikke kan pugges ved en skolebenk. Forståelse for barnas behov, praktisk trening i å lese deres signaler og et ønske og engasjement for å møte dem med omsorg – kan imidlertid øke vår omsorgskompetanse. På grunn av mangfoldet av faktorer som spiller inn i omsorgsrelasjonen, ser jeg det som lite sannsynlig å finne en perfekt forklaringsmodell, der hele variansen i omsorgskvaliteten forklares. Begrensninger i strukturelle forholds prediksjon av omsorgskvalitet, er også noe som NICHD (Early Child Care Research Network, 1996) finner. De skriver at disse strukturelle forholdene kun har begrenset kapasitet til å predikere omsorgskvalitet og oppfordrer videre studier til å søke etter nye signifikante prediktorer for omsorgskvalitet. Kanskje er det slik at visse personlige egenskaper eller egne omsorgserfaringer, kan være av større betydning for barnehageansattes omsorgsfulle væremåte.

En ytterligere kompliserende faktor for måling av utdanningens betydning for omsorgskvalitet er forholdet mellom personlige egenskaper og utdanningsvalg. Utdanningsvalg kan ofte i større eller mindre grad gjenspeile våre interesser og personlige egenskaper, vårt syn på hvem vi er og på hva vi selv opplever at vi er egnet til, og ønsker å arbeide med. Det er således kanskje ikke tilfeldig hvilke utdanninger eller yrkesveier vi velger oss. Jeg har tidligere hevdet at personlige egenskaper spiller inn på vår evne til, og måte å uttrykke omsorg for små barn. Det kan imidlertid også hevdes at personlige egenskaper henger uløselig sammen med utdanningsvalg. Det kan

derfor være vanskelig å vite, når en undersøker omsorgskvaliteten hos for eksempel barnehagelærerne, om økningen i gjennomsnittlig omsorgskvalitet i forhold til øvrige ansatte, skyldes det barnehagelærerne faktisk har lært under utdanningen – eller om økningen gjenspeiler personlige egenskaper hos de som velger å gjennomføre barnehagelærerutdanningen. Denne studiens design er, som tidligere nevnt, ikke egnet til å fastslå kausalitet.

6.3.4 Oppsummering

Etter å ha forsøkt å forstå hva studiens resultat knyttet til utdanningsbakgrunn kan antyde, vurderer jeg det fortsatt som sannsynlig at kunnskap og kompetanse om små barns omsorgsbehov, vil være av betydning for omsorgskvaliteten i samspillet. Jeg ser imidlertid muligheten for at barnehagelærerutdanningen i Norge i dag, ikke gir noen garanti for å inneha slik kompetanse.

Jeg ser mangelen på korrelasjon mellom utdanning og omsorgskvalitet i denne studien som et uttrykk for kompleksiteten i omsorg som fenomen, men også som et uttrykk for hvor utfordrende det kan være å måle betydningen av kompetanse og utdanning. Personlige egenskaper og tidligere omsorgserfaringer vil spille inn, samtidig som relasjonen med det enkelte barnet vil være av betydning. Jeg har fått en sterkere forståelse for at det er den faktiske kompetansen som er av betydning, ikke den formelle utdanningen, samt at disse ikke alltid er sammenfallende. I ettertid ser jeg at det ville vært nyttig å spørre de ansatte som ble observert, mer inngående om hva slags opplæring de har hatt om relasjonsarbeid med små barn. Det ville vært verdifullt å kunne skille mellom førskolelærere med fordypning eller etterutdanning i småbarnspedagogikk og førskolelærere som i mindre grad har hatt opplæring som gir kompetanse til arbeid med små barn. Kanskje ville en slik inndeling kunne fortelle noe mer om sammenhengen mellom *faktisk* kompetanse knyttet til relasjonelt arbeid med små barn, og omsorgskvaliteten i samspillet?

Undersøkelsen ville også fått en spennende dimensjon, dersom jeg hadde intervjuet de ansatte som ble observert, om deres syn på omsorg for små barn i barnehage og eget arbeid. Dette ville i større grad fanget opp mangfoldigheten blant de barnehageansatte og gitt en mulighet til å undersøke om noen holdninger korrelerte med høyere omsorgskvalitet. Barnehagelærere, fagarbeidere eller barnehageassistenter er ikke homogene grupper som utfører omsorg på en bestemt måte, dette illustreres tydelig i observasjonene til denne studien. Utdanning er derfor ikke nødvendigvis et tilstrekkelig godt mål for relasjonell kompetanse til arbeid med små barn, særlig dersom utdanningene ikke har nok innhold som gjør studentene kompetente til omsorgsarbeidet med de yngste.

7. AVSLUTNING

Den kraftige økningen i antall ettåringer som i dag går i norske barnehager, har skapt et behov for mer kunnskap knyttet til barnehagekvalitet for denne aldersgruppen. Barn som møtes av omsorgsfulle voksne i barnehagen, regnes som et kjennetegn ved en god kvalitetsbarnehage, og vurderes som særlig betydningsfullt for de yngste barna (Meld. St. 24 (2012-2013)). Barnehageutbyggingen de senere år har ført med seg variasjon i de strukturelle rammene for barnehagene. Barnehagens strukturelle forhold har i tidligere internasjonale studier vist seg å være av betydning for omsorgskvaliteten i samspillet mellom små barn og omsorgsgivere i barnehagen (Dalli et al., 2011), men generalisering av funn fra studier gjennomført i andre land kan være problematisk (Bjørnstad & Pramling Samuelsson, 2012; De Schipper et al., 2006; Love et al., 2003).

Denne oppgaven har hatt som formål å undersøke sammenhenger mellom barnehageansattes omsorgsfulle væremåte overfor ettåringer i norske barnehager og tre utvalgte strukturelle forhold; barnegruppestørrelse, forholdstall mellom barn og voksne og personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn. Hensikten har vært å bidra med mer kunnskap knyttet til ettåringenes omsorgsmiljø i barnehagen og faktorer som kan være av betydning for dette. Studien er basert på observasjoner fra 20 ulike barnehager i Oslo, av til sammen 68 barnehageansatte. Disse er strukturert ved hjelp av et observasjonsverktøy, og statistiske analyser er gjennomført for å undersøke sammenhenger i materialet.

Resultatene indikerer at barnegruppestørrelse er den strukturelle faktoren, blant forholdene som i denne studien er undersøkt, som er av størst betydning for omsorgskvaliteten. Små barnegrupper assosieres med høyere omsorgskvalitet. Dette funnet støtter tendensen i internasjonal forskning på samme tema, der små barnegrupper gjennomgående assosieres med høyere omsorgskvalitet (Dalli et al., 2011). Studiens funn knyttet til forholdstall mellom barn og voksne, viser en svak tendens til at lave forholdstall assosieres med høyere omsorgskvalitet. Variasjonen i forholdstallene som er registrert er imidlertid lave og de aller fleste observasjonene er gjennomført i grupper der forholdstallene befinner seg under grensen, som etter gjennomgang av internasjonal forskning på temaet, er satt som «god nok» (Dalli, 2011). Personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn gav ikke signifikant utslag på omsorgskvaliteten, selv om tendensen i materialet er at omsorgskvaliteten hos ansatte med fagarbeiderutdanning eller førskolelærerutdanning i gjennomsnitt ble vurdert høyere enn det ufaglærte personalet. Det høyeste gjennomsnittet ble funnet hos gruppen med noe relevant utdanning, altså barne- og ungdomsarbeiderne og barnepleierne.

I forkant av undersøkelsen var min forventning at små barnegrupper, lave forholdstall mellom barn og voksne, og barnehagefaglig utdanningsbakgrunn ville assosieres med høy omsorgskvalitet. Tendensene i materialet bekrefter disse antakelsene, men personalets barnehagefaglige utdanningsbakgrunn gir ikke statistisk signifikant utslag. Det var noe overraskende at barnehagelærerne gjennomgående ble vurdert lavere enn fagarbeiderne. Etter å ha sett dette i sammenheng med NOKUT rapportens vurdering om manglende innhold på barnehagelærerutdanningen knyttet til arbeid med de yngste barna, fremstår funnet som et relevant bidrag i en diskusjon om barnehagelærerutdanningens innhold.

7.1 Studiens begrensninger og forslag til videre forskning

En av begrensningene ved studien er at utvalget er forholdsvis lite og frafallsprosenten er høy. Dette vanskeliggjør generalisering av funnene. En større studie med et representativt utvalg fra hele landet, ville vært en naturlig fortsettelse av prosjektet. Videre er manglende mulighet til å fastslå kausalitet ved bruk av studiens design en begrensning. Det ville være spennende å undersøke om, og eventuelt i hvilken grad, omsorgskvalitet *påvirkes* direkte av de strukturelle forholdene, og da særlig innenfor variasjonen som i dag eksisterer i norske barnehager.

Et pretest-posttest design vil være egnet til å fastslå kausalitet knyttet til forholdstall mellom barn og voksne, og barnegruppetørrelsers betydning for omsorgskvalitet (se f. eks. De Schipper et al., 2006). Ved et slikt design kan andre forhold holdes konstante, og effekten av endringen i forholdstall eller barnegruppetørrelse, kan måles direkte. For utdanningsbakgrunn vil et slikt design vanskeligere la seg gjennomføre, da det vil være vanskelig å isolere effekten av barnehagelærerutdanningen, som går over tre eller fire år (ved henholdsvis heltid- og deltidsstudiet). Et intervensjonsdesign kan være egnet for å isolere effekten av spesialisert opplæring over en kortere periode, knyttet til relasjonelt arbeid med små barn (se f.eks. Kalliala, 2011). Igjennom et slikt design vil innholdet i opplæringsprogrammet være av avgjørende betydning, og eventuell positiv effekt vil kunne få implikasjoner for fremtidens opplæring av barnehageansatte som arbeider med de yngste barna. Disse designene ble vurdert som lite gjennomførbare innenfor dette masterprosjektets rammer, men ville vært spennende utgangspunkt for videre arbeid med temaet. Kvalitative design, med dybdeintervju av personalets holdninger og refleksjoner knyttet til eget omsorgsarbeid med de aller yngste, eller observasjonsstudier som kan utvikle forståelser av hva omsorgsfulle væremåter overfor de yngste kan være, vil også kunne tilby verdifull kunnskap på området. Jeg vil videre oppfordre til flere studier som ser spesifikt på barnehagetilbudet for ettåringene. Ettåringene har særlige omsorgsbehov, og mer kunnskap om hvordan barnehagen kan tilby trygge omsorgsmiljø for denne gruppen, vil være avgjørende for å sikre høy og likeverdig barnehagekvalitet for de aller yngste barna i barnehagen. På

tross av studiens nevnte begrensninger, vil jeg konkludere med at det allikevel er grunnlag for å hevde at oppgaven kan være et relevant bidrag til feltet. Oppgaven har nærmet seg forskningsspørsmål som ikke tidligere har vært undersøkt i den norske barnehagekonteksten og studiens resultater antyder at det kan finnes sammenhenger mellom strukturelle forhold og omsorgskvalitet i samspillet mellom små barn og omsorgsgivere i norske barnehager; mellom prosesskvalitet og strukturell kvalitet.

LITTERATURLISTE

- Abrahamsen, G. (2004). *Et levende blikk: samspillsobservasjon som metode for læring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Alvestad, M., Johansson, J.-E. & Moser, T. (2009). Status og utfordringer i norsk barnehageforskning. *Tidsskrift for Nordisk Barnehageforskning*, 2 (1).
- Bae, B. (1996). *Det interessante i det alminnelige: en artikkelsamling*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Barnehageloven. (2013). Lov om barnehager. Hentet fra <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>
- Barnelova. (2013). Lov om barn og foreldre. Hentet fra <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7>
- Bjørndal, A. & Hofoss, D. (2004). *Statistikk for helse- og sosialfagene*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Bjørnstad, E. & Pramling Samuelsson, I. (2012). *Hva betyr livet i barnehagen for barn under 3 år?: en forskningsoversikt* (Bind 2012 nr. 9). Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Borud, H. (2014, 15.05). "Et politisk eksperiment å sende ettåringer i barnehagen". *Aftenposten*. Hentet fra <http://www.aftenposten.no/fakta/innsikt/Et-politisk-eksperiment-a-sende-ettaringer-i-barnehagen-7567065.html#.U439FygvjTo>
- Bystyret Oslo Kommune. (2012). *Forhandlinger i Oslo bystyres møte 21. november 2012*. Hentet 03.06 fra http://www.bystyret.oslo.kommune.no/getfile.php/bystyret%20%28BYSTYRET%29/Internett%20%28BYSTYRET%29/Dokumenter/Bystyrets%20forhandlinger/2008-2013/21112012_November.pdf
- Capone, N. C. & McGregor, K. K. (2005). The Effect of Semantic Representation on Toddlers' Word Retrieval. *Journal of Speech, Language & Hearing Research*, 48 (6), 1468-1480.
- Carpenter, M., Nagell, K., Tomasello, M., Butterworth, G. & Moore, C. (1998). Social Cognition, Joint Attention, and Communicative Competence from 9 to 15 Months of Age. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 63 (4).
- Ceglowski, D. & Bacigalupa, C. (2002). Four perspectives on child care quality. *Early Childhood Education Journal*, 30 (2), 87-92.
- Cohen, J., Cohen, P., West, S. G. & Aiken, L. S. (2013). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences* New Jersey: Routledge.

- Cortina, J. M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of applied psychology*, 78 (1), 98.
- Crais, E. R., Watson, L. R. & Baranek, G. T. (2009). Use of gesture development in profiling children's prelinguistic communication skills. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 18 (1), 95-108.
- Dalli, C., White, E. J., Rockel, J., Duhn, I., Buchanan, E., Ganly, S., . . . Wang, B. (2011). *Quality early childhood education for under-two-year-olds: What should it look like? A literature review*: Ministry of Education New Zealand.
- De Schipper, E. J., Riksen-Walraven, J. M. & Geurts, S. A. E. (2006). Effects of Child–Caregiver Ratio on the Interactions Between Caregivers and Children in Child-Care Centers: An Experimental Study. *Child Development*, 77(4), 861-874.
- Degotardi, S. (2010). High-quality interactions with infants: relationships with early-childhood practitioners' interpretations and qualification levels in play and routine contexts. *International Journal of Early Years Education*, 18(1), 27-41.
- Drugli, M. B. (2010). *Liten i barnehagen: forskning, teori og praksis*. [Oslo]: Cappelen Damm.
- Forskrift om pedagogisk bemanning. (2005). Forskrift om pedagogisk bemanning. Hentet fra <http://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2005-12-16-1507>
- Forskrift om rammeplan for barnehagelærerutdanning. (2012). Forskrift om rammeplan for barnehagelærerutdanning. Hentet fra <http://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2012-06-04-475>
- Forskrift om rammeplan for barnehagen. (2011). Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver. Hentet fra <http://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-03-01-266?q=forskrift+om+rammeplan>
- Foss, E. (2009). *Den omsorgsfulle væremåte: En studie av voksnes væremåte i forhold til barn i barnehagen* Bergen: The University of Bergen.
- Gevers Deynoot-Schaub, M. J. J. M. & Riksen-Walraven, J. M. (2008). Infants in group care: Their interactions with professional caregivers and parents across the second year of life. *Infant Behavior and Development*, 31 (2), 181-189.
- Gulbrandsen, L. & Eliassen, E. (2013). *Kvalitet i barnehager: Rapport fra en undersøkelse av strukturell kvalitet høsten 2012*. NOVA-rapport 1/2013. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Gunnar, M. R. & Donzella, B. (2002). Social regulation of the cortisol levels in early human development. *Psychoneuroendocrinology*, 27 (1), 199-220.

- Hamre, B. K. & Pianta, R. C. (2004). Self-reported depression in nonfamilial caregivers: prevalence and associations with caregiver behavior in child-care settings. *Early Childhood Research Quarterly*, 19 (2), 297-318.
- Hansen, O. H. (2013). *Stemmer i fællesskabet* (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Århus). Institut for uddannelse og pædagogik, Århus.
- Harter, S. (1982). The Perceived Competence Scale for Children. *Child Development*, 53 (1), 87-97.
- Høgskolen i Oslo og Akershus. (2014). *Blikk for barn*. Hentet 12.06 fra <http://blogg.hioa.no/blikkforbarn/om-oss/>
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt.
- Kalliala, M. (2011). Look at Me! Does the Adult Truly See and Respond to the Child in Finnish Day-Care Centres? *European Early Childhood Education Research Journal*, 19 (2), 237-253.
- Kleven, T. A., Hjørdemaal, F. & Tveit, K. (2011). *Innføring i pedagogisk forskningsmetode: en hjelp til kritisk tolking og vurdering*. Oslo: Unipub.
- Lamb, M. E. (1998). Nonparental child care: Context, quality, correlates, and consequences. I W. Damon (Serie Red), I. E. Siegel (Vol red), & K. A. Renninger (Vol red) (Red.), *Handbook of child psychology* (5. utg., Bind 4. Child psychology in practice, s. 73-133). New York: Wiley.
- Love, J. M., Harrison, L., Sagi-Schwartz, A., Van Ijzendoorn, M. H., Ross, C., Ungerer, J. A., . . . Chazan-Cohen, R. (2003). Child Care Quality Matters: How Conclusions May Vary With Context. *Child Development*, 74 (4), 1021-1033.
- Lyngmo, I. (2013). *Alvorlig stress hos ettåringer i barnehagen*. Hentet 03.06 fra <http://www.barnehage.no/no/Nyheter/2013/Februar/Alvorlig-stress-hos-ettaringer-i-barnehagen/>
- Løgstrup, K. E. (2010). *Den etiske fordring* (H. Fink, Overs.). Århus: Klim.
- Løkken, G. & Søbstad, F. (2013). *Observasjon og intervju i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Løvgren, M. & Gulbrandsen, L. (2012). How early and how long? *Tidsskrift for Nordisk Barnehageforskning*, 5.
- Løvlie, L. (1990). Omsorgsperspektiver. (s. 33-60). Oslo: Gyldendal.
- Martinsen, K. (2003). *Fra Marx til Løgstrup: om etikk og sanselighet i sykepleien*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meld. St. nr 24 (2012-2013). (2013). *Framtidens barnehage*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/pages/38272872/PDFS/STM201220130024000DDD/PDFS.pdf>

- Nafstad, H. E. (1976). *Barnehagens som oppvekstmiljø og arbeidsplass*. Oslo: Tiden norsk forlag.
- NESH. (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Hentet 10.09 fra <http://www.etikkom.no/Documents/Publikasjoner-som-PDF/Forskningsetiske%20retningslinjer%20for%20samfunnsvitenskap,%20humaniora,%20juss%20og%20teologi%20%282006%29.pdf>
- NICHHD Early Child Care Research Network. (1996). Characteristics of infant child care: Factors contributing to positive caregiving: NICHD early child care research network. *Early Childhood Research Quarterly*, 11 (3), 269-306.
- Nicolaysen, H., Seip, Å. A. & Jordfald, B. (2012). *Tidstyver i barnehagen Tidsbruk i barnehager i Bydel Alna*. Oslo: FAFO.
- NOKUT. (2010a). *Evaluering av førskolelærerutdanningen*. Hentet fra <http://www.nokut.no/no/fakta/nokuts-arbeid/programevalueringar/evaluering-av-forskolelærerutdanning/>
- NOKUT. (2010b). *Evaluering av førskolelærerutdanningen - 2010 Del 1: Hovedrapport* (Bind ISSN (1501-9640)). Hentet fra http://www.nokut.no/Documents/NOKUT/Artikkelbibliotek/Norsk_utdanning/Evaluering/Forskolelærer/Hovedrapport_Flueva.pdf
- NOU 2012: 1. (2012). *Til barns beste*. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/pages/36790766/PDFS/NOU201220120001000DDDPDFS.pdf>
- Oslo Kommune. (2013). *Barn i barnehage 2012*. Hentet 12.06 fra <http://www.utviklings-og-kompetanseetaten.oslo.kommune.no/oslostatistikken/barnehager/>
- Oslo Kommune. (udatert). *Barnehager*. Hentet 19.08 fra http://www.barnehager.oslo.kommune.no/oslobarnehagen/oversikt_barnehager/
- Personopplysningsloven. (2000). Lov om behandling av personopplysninger. Hentet fra <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2000-04-14-31>
- Ringdal, K. (2013). *Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Robson, C. (2011). *Real world research: a resource for users of social research methods in applied settings*. Chichester: Wiley.
- Rockel, J. (2009). A pedagogy of care: Moving beyond the margins of managing work and minding babies. *Australasian Journal of Early Childhood*, 34 (3), 1-8. Hentet fra <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=45105783&site=ehost-live>

- Skaar, S. (2013). Bemanningsnorm tilbake i Oslo-barnehagene. Hentet fra <https://www.utdanningsforbundet.no/Hovedmeny/Barnehage/Fag-og-utdanning/Andre-artikler/Bemanningsnorm-tilbake-i-Oslo/>
- Smyke, A. T., Koga, S. F., Johnson, D. E., Fox, N. A., Marshall, P. J., Nelson, C. A. & Zeanah, C. H. (2007). The caregiving context in institution-reared and family-reared infants and toddlers in Romania. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 48 (2), 210-218.
- Southgate, V., Maanen, C. v. & Csibra, G. (2007). Infant Pointing: Communication to Cooperate or Communication to Learn? *Child Development*, 78 (3), 735-740.
- Statistisk sentralbyrå. (2014a). Ansatte i barnehage etter stilling og kompetanse. I *Barnehager, 2013, endelige tall*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå. (2014b). Barn i barnehager, etter oppholdstid per uke og dekningsgrad for ulike aldersgrupper. I *Barnehager, 2013, endelige tall*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Tholin, K. R. (2013). *Omsorg i barnehagen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tomasello, M., Carpenter, M. & Liszkowski, U. (2007). A new look at infant pointing. *Child development*, 78 (3), 705-722.
- Uprichard, E. (2008). Children as 'Being and Becomings': Children, Childhood and Temporality. *Children & Society*, 22 (4), 303-313.
- Urduan, T. C. (2005). *Statistics in plain English*: Psychology Press.
- Utdanningsdirektoratet. (2013). *Norske barnehager i tall 2013*. Hentet fra http://www.udir.no/Upload/barnehage/Forskning_og_statistikk/Statistikk/US2013_barnehager.pdf?epslanguage=no
- Utdanningsdirektoratet. (2014a). Andreutkast til rammeplan 2015. Hentet fra <http://www.udir.no/PageFiles/80534/Andreutkast-rammeplan-2015.pdf?epslanguage=no>
- Utdanningsdirektoratet. (2014b). *Ny rammeplan først i 2016*. Hentet fra <http://www.udir.no/Barnehage/Rammeplan/revidering-av-rammeplan/>
- Vandell, D. & Wolfe, B. (2000). *Child care quality: Does it matter and does it need to be improved?* (Bind 78): Institute for Research on Poverty University of Wisconsin-Madison, WI.
- Winsvold, A. & Gulbrandsen, L. (2009). *Kvalitet og kvantitet. Kvalitet i en barnehagesektor i sterk vekst.*: NOVA-rapport 2/09.
- Yttervik, L. K., Johansen, L. & Aanstad, K. H. (2012, 31.07.). Halvorsen: Det er trygt å sende ettåringer i barnehage. *VG*. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/barn-og-familie/halvorsen-det-er-trygt-aa-sende-ettaaringer-i-barnehage/a/10067309/>

Zachrisson, H. D., Dearing, E., Zambrana, I. M. & Nærde, A. (2014).

Språkkompetanse hos 4-åringar som har gått i barnehage. Hentet fra

<http://www.udir.no/PageFiles/78342/Spr%C3%A5kkompetanse%20for%20fire>

[%C3%A5ringer%20som%20har%20g%C3%A5tt%20i%20barnehage.pdf](http://www.udir.no/PageFiles/78342/Spr%C3%A5kkompetanse%20for%20fire)

Østrem, S. (2004). Vold mot barn sett i lys av skillet mellom offentlig og privat sfære.

Barn (1), 69-87.

VEDLEGG 1

Forespørsel om mulighet for observasjon i ... barnehage

«Omsorg for ettåringer i barnehage»

Studiens bakgrunn og formål

De siste årene har ettåringene gjort et kraftig inntog i barnehagene, og i dag er om lag 70% av denne aldersgruppen i barnehage. Denne endringen i norske ettåringers oppvekstmønster har de senere årene vært debattert. Denne studiens formål er å undersøke aspekter ved tilbudet ettåringene tilbys i barnehager i Oslo. Studien er et mastergradsprosjekt, ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Den gjennomføres av Helga Norheim, og er veiledet av Lars Gulbrandsen fra NOVA og Ellen Os fra HIOA.

Utvalget er trukket fra Oslo Kommunes barnehageoversikt. Barnehagen mottar denne forespørselen om deltakelse i studien, etter å ha blitt trukket tilfeldig utfra barnehagene som møtte kriteriene for studien.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Datainnsamlingen vil foregå fra slutten av september og ut november. Observasjonene vil gjennomføres på avdelinger, baser eller soner der det finnes ettåringer, og vil ta for seg personalets samhandling med disse. Deltakelse i studien vil bety at barnehagen åpner en avdeling, base eller sone, der det er en eller flere ettåringer, for observasjon i 40 minutter. Vi avtaler sammen en tid der det passer å bli observert. Det vil bli registrert data ved hjelp av et observasjonsverktøy. Alle data vil bli registrert anonymt. De ansatte som skal observeres vil måtte gi skriftlig samtykke til å bli observert.

Dersom din barnehage kan tenke seg å åpne dørene for observasjon, eller du har spørsmål vedrørende studien, ta gjerne kontakt ved å svare på denne mailen eller ring Helga Norheim på 41699693.

Jeg vil også ta kontakt per telefon dersom jeg ikke hører noe fra dere den neste uken.

Med vennlig hilsen

Helga Norheim,

Master i barnehagepedagogikk v/ Høgskolen i Oslo og Akershus

VEDLEGG 2

Forespørsel om deltakelse i prosjekt i forbindelse med masteroppgave

”Omsorg for ettåringer i barnehage”

Bakgrunn og formål

De siste årene har ettåringene gjort et kraftig inntog i barnehagene, og i dag er om lag 70% av denne aldersgruppen i barnehage. Denne endringen i norske ettåringers oppvekstmønster har de senere årene vært debattert. Denne studiens formål er å undersøke aspekter ved tilbudet ettåringene tilbys i barnehager i Oslo. Studien er et mastergradsprosjekt, ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Den gjennomføres av Helga Norheim, som er veiledet av Lars Gulbrandsen fra NOVA og Ellen Os fra HIOA.

Utvalget er tilfeldig trukket fra Oslo Kommunes barnehageoversikt.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Denne studiens datainnsamling består av observasjoner fra barnehager i Oslo. Observasjonene vil gjennomføres på avdelinger der det finnes ettåringer, og vil ta for seg personalets samhandling med disse. Deltakelse i studien vil bety at du gir tillatelse til å bli observert i 40 minutter mens du er sammen med barna. Det vil bli registrert data ved hjelp av et observasjonsverktøy. Alle data vil bli registrert anonymt.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Denne studien vil ikke innhente personopplysninger. Data som blir registrert ved observasjon vil behandles som anonyme og skal ikke være mulig å spore tilbake til enkeltpersoner eller barnehager. Det vil innhentes informasjon om ansattes tidligere barnehageerfaring og utdanningsbakgrunn. Disse dataene vil behandles og oppbevares på en slik måte at det ikke vil være mulig å spore observasjoner tilbake til deltakerne i studien.

Ved fremstilling av funn i masteroppgaven, vil det tas hensyn til forhold som vil bidra til eventuell gjenkjenning av enkeltpersoner. Prosjektet skal etter planen avsluttes 01.07.14.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du har spørsmål til studien, ta kontakt med Helga Norheim, telefon 41699693.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

VEDLEGG 3

ORCE Qualitative Ratings (NICHD, Early Child Care Research Network, 1996, s. 281):

Sensitivity/Responsiveness to Nondistressed Communication

Caregiver responds to the infant's social gestures and is attuned to the infant's needs and moods.

Detachment-Disengagement

Caregiver is emotionally uninvolved, disengaged, and unaware of infant's needs.

Intrusiveness

Caregiver is highly controlling and adult-centered in interactions with the infant.

Stimulation of Cognitive Development

Caregiver engages in activities that can facilitate the infant's learning such as talking to the infant or demonstrating a toy.

Positive Regard

Caregiver expresses positive feelings in interaction with infant.

Negative Regard

Caregiver expresses negative feelings in interaction with infant.

Flat Affect

Caregiver expresses no emotion or animation.

Sensitivity/Responsiveness to Infant Distress

Caregiver responds to the infant's distress signals consistently, promptly and appropriately.

